

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У МІСЦЯХ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ»**

Виконав: студентка 2 курсу, групи 8.2312-сп-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
К. І. Тимофєєнко

Керівник: кандидат педагогічних наук, професор
кафедри соціальної педагогіки та спеціальної
освіти _____ Н. В. Заверико

Рецензент _____

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Тимофєєнко Катерини Іванівни

- 1. Тема роботи:** «Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування»
керівник роботи Заверико Н.В. к.пед.н., проф. кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** _____
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):** визначити сутність та зміст поняття «внутрішньо переміщена особа» як соціально-педагогічного явища; проаналізувати нормативно-правову базу соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб, розкрити сутність та зміст поняття «адаптація» щодо категорії внутрішньо переміщених осіб; розробити та експериментально перевірити програму адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування; розробити практичні рекомендації для соціальних педагогів щодо соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 6 рисунків, 5 таблиць.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Заверико Н.В.		
Розділ 1	Заверико Н.В.		
Розділ 2	Заверико Н.В.		
Висновки	Заверико Н.В.		

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Робота над першим розділом	січень-квітень	виконано
4	Робота над другим розділом	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатку	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студентка _____ Тимофєєнко К. І.

Керівник роботи _____ Заверико Н.В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

Апукхіна В. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 81 с., 6 рисунків, 5 таблиць, 75 джерел, 5 додатків.

Об'єкт соціально-педагогічного дослідження: процес адаптації до умов у місцях тимчасового перебування.

Предмет соціально-педагогічного дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених в місцях тимчасового перебування.

Мета кваліфікаційної роботи: розробити та експериментально перевірити програму соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, зокрема соціально-педагогічної, літератури для узагальнення теоретичних підходів щодо соціальної роботи з вимушеними мігрантами; емпіричні: спостереження, опитування, анкетування, бесіди; методи визначення кількісних та якісних характеристик отриманих результатів.

Теоретичне значення полягає у визначенні понять «внутрішньо переміщена особа» та «соціально-педагогічна адаптація» та обґрунтуванні особливостей соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб, узагальненні рекомендацій щодо оптимізації форм та методів ресоціалізації ВПО у місцях тимчасового перебування в умовах воєнного стану.

Практичне значення полягає в тому, що теоретичні та практичні матеріали кваліфікаційної роботи можна використовувати у практичній діяльності соціальних працівників, фахівців установ соціального захисту, центрів зайнятості, волонтерських організацій.

Галузь використання: центри соціального обслуговування, волонтерські штаби.

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, АДАПТАЦІЯ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА АДАПТАЦІЯ, МІСЦЯ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ

SUMMARY

Tymofieienko K. I. Social and Pedagogical Adaptation of Internally Displaced Persons in Places of Temporary Stay.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (75 items).

Today, the military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the occupation and annexation of the Crimean peninsula, armed aggression in the southeastern regions led to the emergence of a new social phenomenon – internally displaced persons. Thousands of people were forced to leave their homes. Therefore, they had to start a new life in another “safe” area. Some of the Ukrainian citizens have become forced migrants, but all of them need socio-pedagogical support in order to successfully adapt to new places of stay. This is a new challenge for our country, so it is important to understand how to optimally organize support for such people during the war.

The purpose of the study: to develop and to experimentally test the program of social and pedagogical adaptation of internally displaced persons in places of temporary stay.

The research tasks:

1. To determine the essence and content of the concept of «internally displaced person» as a socio-pedagogical phenomenon.
2. To reveal the essence and content of the concept of «adaptation» of the category of internally displaced persons.
3. To analyze the legal framework and experience of social and pedagogical adaptation of internally displaced persons.
4. To develop and experimentally test the program of adaptation of internally displaced persons in places of temporary stay.
5. To develop practical recommendations for social pedagogues regarding social and pedagogical adaptation of internally displaced persons in places of

temporary stay.

The object of the study: the process of adaptation to conditions in places of temporary stay.

The subject of the study: content, forms and methods of socio-pedagogical adaptation of internally displaced persons in places of temporary stay.

Part 1 “Theoretical foundations of socio-pedagogical adaptation of internally displaced persons” the essence and meaning of the concept of “internally displaced person” as a socio-pedagogical phenomenon, the essence and meaning of the concept of “adaptation” in relation to the category of internally displaced persons are considered, and the legal framework of social and pedagogical adaptation of internally displaced persons in Ukraine are analyzed.

Part 2 “Research on socio-pedagogical prevention of Internet addiction in teenagers from large families” the research methods of social and pedagogical adaptation of internally displaced persons are specified, a program of social and pedagogical adaptation of internally displaced persons is developed based on a volunteer fund, qualitative changes in the adaptation of Ukrainians to new living conditions are analyzed and developed for social pedagogues regarding social and pedagogical adaptation of internally displaced persons in places temporary stay.

The results of the research can be used for practical activities of social workers, specialists of social protection institutions, employment centers, volunteer organizations for socio-pedagogical adaptation of internally displaced persons.

Key words: internally displaced persons, adaptation, social and pedagogical adaptation, places of temporary residence.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	11
1.1. Сутність та зміст поняття «внутрішньо переміщена особа» як соціально-педагогічного явища.....	11
1.2. Сутність та зміст поняття «адаптація» щодо категорії внутрішньо переміщених осіб.....	25
1.3. Нормативно-правова база соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	36
Розділ 2. Дослідження соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.....	41
2.1 Методика дослідження соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.....	41
2.2. Програма соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування та аналіз результатів її впровадження.....	48
2.3. Рекомендації для соціальних педагогів щодо соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.....	54
Висновки.....	58
Список використаних джерел.....	62
Додатки.....	70

ВСТУП

Повномаштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України, окупація та анексія півострова Крим, збройна агресія у південно-східних областях призвели до появи нового соціального явища – внутрішньо переміщені особи. Тисячі людей були змушені залишити свої домівки. Тому їм довелося починати нове життя в іншій «безпечній» області. Частина українських громадян стали вимушеними переселенцями, але всі вони потребують соціально-педагогічної підтримки з метою успішної адаптації у нових місцях перебування. Це новий виклик для нашої країни, тож важливо розуміти, як оптимально організувати підтримку таких людей у воєнний період.

В ефірі загальнонаціонального телемарафону віцепрем'єр-міністр, міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук сказала: «У нас 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб у цілому – з них 2,6 млн щомісячно отримують виплати. 3,6 млн осіб – це ті, хто стали ВПО після 24 лютого» [7].

За таких умов внутрішньо переміщені особи потребують особливої уваги і допомоги зі сторони держави, небайдужих громадян, громадських організацій та міжнародної спільноти.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) потребують не тільки матеріальної та фінансової, а й соціально-педагогічної і психологічної допомоги та підтримки. Стресові ситуації, викликані вимушеним від'їздом з постійного місця проживання, порушенням стабільності та звичних умов життя, втратою годувальника, друзів, родичів, позбавленням батьківської опіки негативно впливають на особистість. Складне становище викликає відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності та впевненості в собі, підвищення тривоги, агресії, появи негативного ставлення до оточуючих. Тому питання соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб та їх сімей в соціально-педагогічному контексті є ключовою та вимагає комплексного підходу його для вирішення з використанням особливих ресурсів, зокрема, полегшення

соціального становища вимушених переселенців та їх сімей.

Поняття адаптації вивчається і використовується у багатьох галузях, зокрема у біології, філософії, соціології, психології, педагогіці. Ми ж розглянемо соціально-педагогічну адаптацію внутрішньо переміщених осіб в місцях тимчасового перебування як процес пристосування людини до нових соціальних умов її існування. Адаптація розглядається як пристосування до втрати значної частини соціальних, ментальних та матеріальних ресурсів, які мали ВПО до переміщення, а також отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування. Вперше такий підхід був чітко представлений антропологом Б. Харрелл-Бонд (1986) [65].

Теоретичну значущість соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у воєнний та кризовий період розкрили у своїх працях такі вчені, як О. Блінова, І. Зверева, А. Капська, О. Лішик, В. Панок та ін. [3, 23, 24, 33, 34].

Проблема соціально-педагогічної внутрішньо переміщених осіб має комплексний характер, є надзвичайно актуальною в умовах російської агресії, вимагає особливої уваги з огляду на велику кількість осіб, які потребують соціальної допомоги та підтримки, що і зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування».

Об'єкт соціально-педагогічного дослідження: процес адаптації до умов у місцях тимчасового перебування.

Предмет соціально-педагогічного дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених в місцях тимчасового перебування.

Мета кваліфікаційної роботи: розробити та експериментально перевірити програму соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.

Завдання :

1. Визначити сутність та зміст поняття «внутрішньо переміщена особа» як

соціально-педагогічного явища.

2. Розкрити сутність та зміст поняття «адаптація» щодо категорії внутрішньо переміщених осіб.

3. Проаналізувати нормативно-правову базу соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб

4. Розробити та експериментально перевірити програму адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.

5. Розробити практичні рекомендації для соціальних педагогів щодо соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.

Методи дослідження:

– **теоретичні** – аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, зокрема соціально-педагогічної, літератури для узагальнення теоретичних підходів щодо соціальної роботи з вимушеними мігрантами;

– **емпіричні** – спостереження, опитування, анкетування, бесіди; методи визначення кількісних та якісних характеристик отриманих результатів.

Теоретичне значення полягає у визначенні понять «внутрішньо переміщена особа» та «соціально-педагогічна адаптація» та обґрунтуванні особливостей соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб, узагальненні рекомендацій щодо оптимізації форм та методів ресоціалізації ВПО у місцях тимчасового перебування в умовах воєнного стану.

Практичне значення полягає в тому, що теоретичні та практичні матеріали кваліфікаційної роботи можна використовувати у практичній діяльності соціальних працівників, фахівців установ соціального захисту, центрів зайнятості, волонтерських організацій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Сутність та зміст поняття «внутрішньо переміщена особа» як соціально-педагогічного явища

Згідно з міжнародним законодавством, «внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих/техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни» [73].

Згідно з українським законодавством, «ВПО є громадяни України, які постійно проживають в Україні, яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [21].

Путінцев А. вважає, що вимушено внутрішньо переміщені особи – це особи, або група осіб, які змушені покинути своє місце проживання в результаті ускладнення політичної, соціальної, економічної, екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці з метою уникнення порушень прав людини, воєнного конфлікту, жорстокого поводження і потребують правового та соціального захисту держави [51].

Люди, які змушені покинути своє постійне місце проживання у зв'язку з воєнними діями, є внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Зокрема, це стосується осіб, які перемістились з регіонів, де ведуться активні бойові дії. Перелік цих регіонів визначений Урядом: Волинська, Дніпропетровська,

Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська області, м. Київ, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області [52].

Щоб користуватися статусом ВПО, потрібно стати на облік та отримати довідку ВПО. На практиці статус ВПО також надають особам, які переміщуються в межах «небезпечних» областей, які визначено в розпорядженні КМУ №204 [52].

ВПО користуються загальними правами, як і всі інші громадяни. Довідка про взяття на облік ВПО і підтверджене у ній фактичне місце проживання особи дає право на отримання адміністративних та інших публічних послуг, які пов'язані з їх зареєстрованим місцем проживання чи мають суттєвий вплив на їхню реалізацію, наприклад, влаштування дитини в школу [63].

Наразі більшість адміністративних послуг мають екстериторіальний характер: реєстрація актів цивільного стану; паспортні послуги; державна реєстрація бізнесу, громадських об'єднань та речових прав на нерухоме майно; реєстрація транспортних засобів, видача або обмін посвідчення водія, а також увесь спектр адміністративних послуг соціального характеру [63].

Статус ВПО дає додаткові права соціального характеру. На період воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування ВПО можуть отримувати щомісячну допомогу на проживання від держави у розмірі:

- 3000 грн. на кожну дитину або людину з інвалідністю,
- 2000 грн. на кожну іншу особу [42].

Теоретичний аналіз соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб в Україні дозволив нам скласти таку їх класифікацію:

1. Проблеми суб'єктів внутрішньої міграції.

Деадаптація і десоціалізація. Якщо особа, незалежно від віку, не здатна адаптуватися до позитивних життєвих досвідів та не може відповідати вимогам соціальних норм і стандартів, то процес її соціалізації порушується, а її поведінка може стати соціально дезадаптованою. Наукові дослідження підтверджують, що деякі внутрішні мігранти можуть стати соціальними аутсайдерами, тобто

особами, які не вписуються в прийняті соціальні стандарти та стають на периферію суспільства [56].

Втрата самоконтролю, саморуйнація. Зниження самоконтролю або повна його відсутність спостерігається при несвідомому вчиненні злочину ніби з відчуттям роздвоєння, ніби його скоює інша особа, що особливо простежується в поєднанні з іншими видами девіантної поведінки, такими, як наркоманія та алкоголізм. Таке поєднання, в свою чергу, є поведінкою, спрямованою на пригнічення, затамування інстинктів самозбереження і очевидною саморуйнацією особистості у біологічному, духовно-ціннісному і соціальному аспектах.

Адміністративна і кримінальна відповідальність. Згідно Кримінального кодексу України і Адміністративного Кодексу, передбачено кримінальну та адміністративну відповідальність [29].

Проблеми здоров'я. вживають алкоголь та інші психотропні речовини як засіб корекції свого психічного стану. Це може призводити до розвитку фізичної та психічної залежності та спричиняти ряд соматичних і психічних захворювань [24].

2. Проблеми сімей суб'єктів внутрішньої міграції.

Конфлікти. В соціальному плані міграція впливає на міцність сімейно- подружніх відносин і може породжувати конфлікти у сім'ях, включаючи бійки, насильство, побутові вбивства та інші негативні явища. Виникають проблеми у взаємовідносинах з соціальним оточенням та близькими родичами, такі як втрата поваги та дискримінація..

Руйнація сімейних стосунків. Зміна місця проживання, коли частина сім'ї мігрує до інших регіонів України, а інші члени залишаються на тимчасово окупованих територіях через різноманітні побутові або політичні причини, суттєво впливає на міцність взаємостосунків в сім'ї. Це може призводити до серйозних проблем в її існуванні загалом, порушувати соціальний та психологічний зв'язок між членами сім'ї та призводити до руйнації сімейних стосунків. Діти, які виростають в таких умовах, зазвичай виховуються в неповній

та конфліктній сім'ї, що може впливати на їхній соціальний та емоційний розвиток.

Матеріальні проблеми. Значні матеріальні втрати, викликані вимушеним переселенням, втрата попереднього місця роботи та труднощі з працевлаштуванням на новому місці проживання, призводять до суттєвого погіршення матеріального стану сім'ї. Це може призвести до неможливості членів сім'ї забезпечити свої базові життєві потреби. У деяких випадках мігранти, зокрема через пошук матеріального забезпечення, можуть вдаватися до протиправних дій, включаючи злочини проти членів власної родин [48].

3. Проблеми держави й суспільства, зумовлені внутрішньою міграцією в Україні.

Порушення суспільного порядку. Складні обставини життя, з якими стикаються вимушені переселенці, можуть стимулювати деяких з них до протиправних дій. Ці дії зазвичай спрямовані на висловлення протесту, порушення встановлених порядків і норм, і частково можуть мати економічний характер [35].

Вплив на зниження рівня суспільної моралі. Протиправна поведінка мігрантів, викликана складними обставинами їхнього життя, може мати негативний вплив на рівень суспільної моральності загалом та порушувати моральні засади, що регулюють відносини в суспільстві [56].

Виключення з суспільно-корисної праці. Зазначена характеристика внутрішніх мігрантів із зони АТО, як дезадаптованої частини населення, є певною точкою зору, але важливо враховувати, що реалії міграції можуть бути дуже різноманітними. Необхідно підкреслити, що велика частина внутрішніх мігрантів з зони АТО, як і будь-якої іншої групи, може бути активною, працьовитою і спроможною до адаптації до нового середовища. Однак, якщо існують випадки, коли мігранти ухиляються від суспільно корисної праці і створюють альтернативний спосіб життя, це може викликати соціальні проблеми. Важливо визнати необхідність соціальної підтримки та інтеграційних програм для допомоги цій категорії населення у відновленні нормального життя

та трудової активності.

Витрати держави та суспільства збільшуються через значні витрати з державного бюджету на допомогу внутрішньо переміщеним особам, які належать до соціально вразливої категорії громадян України.

Релокація трудових ресурсів для вирішення проблем вимушених мігрантів із зони АТО, що включає лікарів, працівників правоохоронних органів, соціальних працівників, педагогів, психологів та інших фахівців, чия праця є ключовою для інших соціально незахищених верств населення.

Погіршення демографічної ситуації в країні. Основним чинником загрози є низький рівень матеріального забезпечення, відсутність стабільності, а також непевність у житлі та можливості працевлаштування. Це призводить до різкого зниження рівня народжуваності серед представників цієї соціальної групи [55].

Основні потреби внутрішньо переміщених осіб включають:

– Потреби в захисті. ВПО часто знаходяться в уразливому положенні і можуть бути піддані ризику фізичного та психологічного насильства, експлуатації та інших форм порушення прав людини. Забезпечення їхнього захисту є ключовим аспектом гуманітарної допомоги.

– Соціальна інтеграція. ВПО часто стикаються з труднощами у встановленні нових соціальних зв'язків та інтеграції в новому середовищі. Сприяння цьому процесу може включати в себе надання психосоціальної підтримки, освіти та доступу до робочих можливостей.

– Доступ до основних послуг. ВПО часто мають обмежений доступ до основних послуг, таких як медична допомога, освіта, вода та санітарія. Гуманітарні організації здійснюють зусилля для забезпечення їм необхідних ресурсів.

– Проблеми з житлом. ВПО можуть бути примушені жити в тимчасових таборах або непридатних для проживання умовах. Покращення доступу до безпечного та стійкого житла є важливою задачею.

– Економічна уразливість. Втрата дому і звичайних джерел доходу часто робить ВПО економічно уразливими. Програми з підтримки зайнятості та

розвитку підприємництва можуть сприяти їхньому економічному відновленню.

– Доступ до освіти. Діти ВПО можуть мати обмежений доступ до освіти через різні причини, такі як відсутність шкіл у призначених для них місцях або відсутність фінансування для навчання. Забезпечення доступу до освіти є важливим аспектом допомоги ВПО.

За результатами дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них» від МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», першочерговими потребами цієї категорії осіб є:

- фінансові (потреба у працевлаштуванні) – 69,5%;
- гуманітарні (їжа та одяг) – 65,7%;
- житлові – 62,8%;
- отримання медичної допомоги – 49,8%;
- соціальні – 13,5%;
- психологічні – 11%;
- отримання юридичної допомоги – 11%;
- культурні – 7,3%;
- політичні – 6,2% [43].

Відповіді вимушених переселенців щодо їхніх потреб, які задовольняються на низькому або недостатньому рівні, розподілилися таким чином:

- фінансова (працевлаштування) – 45%;
- житлова – 41,2%;
- гуманітарна (їжа, одяг) – 34,5%;
- медична – 28,3%;
- соціальна (участь у житті громади, толерантне ставлення з боку громадян, рівний доступ до благ і можливостей у соціумі) – 17%;
- політична (участь у політичному житті держави, прийнятті рішень, законотворчій діяльності) – 14,2%;
- юридична (захист прав, представництво інтересів у суді, юридичні

консультації) – 13,4%;

- психологічна та культурна – по 9,7% [43].

Алексєєнко Т. визначила, що до переліку проблем, які змушують залишити постійне місце свого проживання, відноситься комплекс фізіологічних, психологічних, матеріальних та соціальних проблем, які пов'язані з:

- втратами майна і стабільності умов життя;
- відсутністю достатніх можливостей для задоволення актуальних потреб (у власному облаштованому помешканні; повноцінному харчуванні; забезпеченості одягом; професійній самореалізації, духовного життя тощо);
- ризиками втрати суб'єктності діяльності (або ж сприйняттям себе таким у саморефлексії на виниклу життєву ситуацію, яка найчастіше звучить у висловах «я нікому не потрібний», «від мене нічого не залежить», «що я можу?», «хто я для них такий?», «все втрачено», «у мене немає перспективи» тощо);
- розривом певних структур ідентичності (соціально-правових, етнічних, територіальних, професійних, мовних та ін.);
- порушенням родинних ідентичностей та зв'язків (особливо, якщо інші члени родини, могили пращурів, близькі знайомі залишаються на окупованих територіях і не має можливості їх навідувати; якщо члени однієї родини займають різні політичні позиції і не бажають підтримувати стосунки з ідеологічних міркувань);
- втратою довіри і чітких орієнтирів в оцінці своїх соціальних зв'язків у системах відносин, яка поляризується на «Ми» і «Вони» як протистояння, відчуження, що проявляється у фактах непорозуміння, напружених формах спілкування або його уникнення взагалі;
- складнощами підтримки особистої ідентичності та самоідентичності, ототожнення себе з великою та малими соціальними групами, новими територіальними та професійними спільнотами, усвідомлення себе їх членами, прийняття їхніх цілей та цінностей;
- труднощами соціальної адаптації до нових умов життя;
- труднощами інтеграції в нові структури ідентичності й нові кола

соціальної взаємодії [1].

Фактори, що детермінують успішність вирішення цих проблем для вимушених переселенців з окупованих територій та прифронтової зони:

– суб'єктивні: метою переселення (більшість переселенців виїжджали добровільно та у місцевість за власним вибором), ціннісними паттернами особистості мігранта; мірою готовності та здатності до адаптації в нових соціальних середовищах, інтеграції в нові кола соціальної взаємодії, в нову регіональну культуру, до формування нової ідентичності; особливостями соціальних очікувань від зміни умов проживання; мірою власної активності у досягненні поставленої мети; життєвою позицією (споживацтво/ гедонізм/ альтруїзм/ підприємливість/ соціальна ініціативність), іншими властивостями (вік, стан здоров'я, набутий соціальний досвід), мірою фінансової спроможності (незалежності), іншими обставинами індивідуального життя;

– об'єктивні: особливостями розвитку економіки, державного управління та здійснення державної соціальної політики; рівнем готовності країни та її інституцій до швидкого прийняття рішень, регулювання процесів, зокрема пов'язаних з міграцією та підтримкою мігрантів; з підготовленістю до соціальних змін приймаючих громад; з розвитком мережі соціальних служб і їх функціонального призначення; з готовністю соціальних працівників до оперативного реагування на соціальні виклики та надання переселенцям якісних послуг за місцем нового поселення; з особливостями підготовки майбутніх фахівців (соціальних працівників, соціальних педагогів, практичних психологів) до роботи з різними групами мігрантів [1].

Заславська Т. сформувала концепцію трьохстадійності міграційного процесу:

1. Перша – це формування мобільності (рухливості) у сфері міграції, що визначається демографічними, етнічними та соціально-економічними особливостями..

2. Друга стадія – це процес переміщення, що відбувається в певний час у рамках тієї чи іншої території.

3. Третя – авершальний етап включає в себе адаптацію мігрантів до нового місця проживання та взаємне пристосування мігрантів і корінного населення до одне одного. Термін “приживання” може бути використаний для опису внутрішніх мігрантів, або, у певних випадках, зовнішніх мігрантів тієї ж національної групи, що і місцеве населення. У цьому контексті приживання відзначає процес адаптації до нового оточення і взаємодії мігрантів, що подібні до місцевого населення за культурним рівнем, етнічною та релігійною належністю.

Григоренко І. та Савельєва Н. виділи такі рівні, на яких відбувається допомога внутрішньо переміщеним особам:

- державний рівень,
- адміністративний рівень,
- волонтерська допомога,
- соціально-педагогічна допомога
- міжнародні організації як інститути, що сприяють адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб [10].

Роль держави. Держава виступає найбільшим інститутом для адаптації та інтеграції. Влада має широкий спектр важелів впливу на ситуацію і використовує різноманітні інструменти для впровадження політики відносно внутрішньо переміщених осіб. Проте, ці можливості не завжди використовуються в повному обсязі. Держава несе повну відповідальність за створення умов, в яких права вимушених переселенців будуть захищені нарівні з правами всіх громадян, з урахуванням особливих потреб, що виникають у зв'язку з раптовим переїздом. Роль та напрямки державної соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам є одними з пріоритетних аспектів державної соціальної політики. Державна соціальна підтримка переміщеним особам має сприяти їхній адаптації у нових умовах існування. Кожен громадянин повинен усвідомлювати, що соціальні гарантії держави діють незалежно від того, де він перебуває. Суспільство також повинно розуміти, що роль держави полягає в підтримці, а не в повній гарантії, і кожен громадянин має активно сприяти спільному добробуту

держави [25].

У відповідності до чинного законодавства регулювання міграційних процесів в Україні забезпечується Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Державним комітетом України у справах національностей та релігій, Міністерством внутрішніх справ (Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб), територіальними центрами міграційної служби, Фондами соціального захисту та милосердя, Фондами допомоги біженцям та переселенцям, Представництвом міжурядової міжнародної організації по міграції (МОМ).

Адміністративний рівень. Місцеві держадміністрації в межах своїх повноважень забезпечують:

- прийом громадян та надання їм безоплатної первинної правової допомоги з питання взяття на облік внутрішньо переміщених осіб;
- надання інформації переселенцям про можливі місця і умови для їх тимчасового проживання/перебування з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, волонтерських, благодійних організацій, інших юридичних та фізичних осіб, про стан інфраструктури, докільля у таких місцях;
- надання у разі необхідності ВПО медико-психологічної допомоги;
- безоплатне харчування ВПО відповідно до законодавства на період до отримання такими особами статусу безробітних або їх працевлаштування, але не більше одного місяця тощо [10].

З березня 2022 року Урядом визначено три державних установи для звернення за довідкою про взяття на облік ВПО. Як і раніше, звертатися можна до Управління соціального захисту населення (УСЗН): органів соціального захисту райдержадміністрацій та місцевих рад колишніх міст обласного значення. З 28 березня, із завершенням роботи над програмним комплексом «Соціальна громада», стають доступними ще дві «точки» виготовлення довідок ВПО. По-перше, це уповноважена особа громади (тобто особа, визначена органом місцевого самоврядування, наприклад, староста). Подруге, це Центр

надання адміністративних послуг (ЦНАП). При цьому і ЦНАП, і уповноважені особи громади визначені не просто фронт-офісами для прийняття заяви, а наділені повноваженнями приймати рішення про статус ВПО, тобто видавати відповідну довідку. Наразі не всі ЦНАП працюють з даною послугою. Це залежить від спроможностей конкретного ЦНАП або ОМС та інших факторів [46].

Волонтерська діяльність грає ключову роль у вирішенні соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб, особливо в контексті подій 2014 року. Внесок волонтерських організацій, які першими взяли на себе опіку над внутрішньо переміщеними особами зі сходу України, важко переоцінити. Згідно з результатами дослідження «ВПО та приймаюча громада», 40% внутрішньо переміщених осіб отримували підтримку від 34 волонтерів. 76% місцевих жителів є відомі про діяльність волонтерів, які надають допомогу внутрішньо переміщеним особам. За їхню роботу 55% характеризують її як ефективну. Хоча волонтери грають значущу роль, більшість (43%) вважає, що їхню допомогу не повинно розглядати як заміну державної підтримки. Це свідчить про те, що важливо забезпечити належну роль держави в розв'язанні проблем внутрішньо переміщених осіб, а волонтери можуть допомагати та доповнювати ці зусилля, але не замінювати їх повністю. Основними напрямками допомоги від волонтерів стали:

- допомога продовольчими та споживчими товарами, отримали допомогу 87% респондентів;
- інформація та поради – 35%;
- надання житла – 23%;
- психологічна реабілітація – 20%;
- пошук/надання роботи – 16% [43].

Соціально-педагогічна допомога. Поява вимушених переселенців стала викликом для України та її соціальної політики, а також для системи соціальних служб та соціальних працівників. Це через те, що існуюча система соціальної підтримки в країні не передбачала роботи з цією групою клієнтів, а фахівці не

були адекватно підготовлені, не володіли необхідним методологічним і правовим інструментарієм для ефективної роботи. За визначенням зарубіжних науковців, переміщення порушує соціальну екологію людини, призводить до депривації, соціального виключення, підвищує ризики насильства та може призвести до виникнення психологічної «пастки бідності» або «пастки утриманства». Таким чином, виникає необхідність у допомозі з боку соціальних працівників, які мають забезпечувати ефективну підтримку та адаптацію вимушених переселенців до нового середовища. Система соціальної підтримки та соціальні служби повинні адаптуватися до нових викликів та забезпечувати належні ресурси та навички для ефективної роботи з цією групою населення, аби допомогти їм подолати труднощі та інтегруватися в нове суспільство [71].

Міжнародні організації відіграють ключову роль у допомозі внутрішньо переміщеним особам, сприяючи вирішенню їхніх проблем. Допомога від таких організацій істотно впливає на полегшення ситуації внутрішньо переміщених осіб. Згідно з дослідженням, 52% волонтерських організацій (ВПО) мають досвід отримання допомоги від міжнародних організацій. Більшість цих організацій отримувала грошову підтримку чи продовольчі товари від міжнародних партнерів. Серед різних видів допомоги, найбільш значущою та важливою виявилася грошова підтримка, яку визнали 60% волонтерських організацій. Такий досвід свідчить про важливість та ефективність міжнародного співробітництва в допомозі внутрішньо переміщеним особам, а також підкреслює потребу в подальшій координації та спільних зусиллях для вирішення глобальних викликів, пов'язаних із переміщенням населення [14].

До загальних програм належать ті, що стосуються:

- наявних умов (представництво інтересів, аутріч-робота, гуманітарна допомога, охорона здоров'я, покращення наявних умов життя);
- попереднього досвіду людей (консультування при травмі, реабілітація, підтримка, соціальні та рекреаційні програми);
- ситуації в групі (самодопомога, розвиток громад, побудова стосунків у громаді);

– майбутніх потреб (освіта, розвиток навичок та розбудова громад, формування наступних поколінь у таборах).

До специфічних програм можна віднести ті, що стосуються:

– сім'ї та окремих її членів (навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, послуги для сімей, програми возз'єднання сімей, специфічні програми окремих країн);

– специфічних потреб (репатріація та реінтеграція, інтеграція, права людини, орієнтація в нормативному полі) [54, с. 55].

Міжнародними органами, що надають допомогу внутрішньо переміщеним особам є:

- Управління Верховного комісара ООН у справах біженців;
- Міжнародний комітет Червоного Хреста;
- Міжнародна організація з міграції;
- Спеціальний представник ООН у справах осіб, переміщених всередині країни.

Однією з особливостей внутрішньо переміщених осіб є те, що, хоча вони є громадянами своєї країни та залишаються на території цієї держави, вони знаходяться під винятковою юрисдикцією та захистом своєї країни. Це означає, що вони можуть бути визнані як громадяни, навіть якщо держава не може повністю забезпечити їхній захист. Однак надання допомоги цим особам з боку міжнародних організацій може сприйматися як втручання у внутрішні справи держави. Це питання підкреслює дилему між необхідністю захисту та надання допомоги внутрішньо переміщеним особам та поваги до суверенітету країни. Міжнародні організації повинні знаходити баланс між гуманітарними зусиллями та повагою до внутрішньої політики та суверенітету кожної держави. Однак деякі ситуації можуть вимагати співпраці та взаємороботи між національними та міжнародними структурами для забезпечення ефективної допомоги та захисту внутрішньо переміщеним особам.

Отже, внутрішньо переміщені особи не перетинають кордонів своєї країни, а причиною переміщення є уникнення негативних наслідків збройного

конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) мають свої власні особливості та проблеми, які відрізняють їх від інших груп населення:

1. Втрата дому та майна: ВПО зазвичай втрачають своє житло та майно через конфлікти, природні катастрофи або інші небезпеки. Це може призвести до серйозних викликів у відновленні їхнього звичайного життя.

2. Тимчасові місця проживання: Багато внутрішньо переміщених осіб змушені шукати тимчасові місця проживання, такі як табори для біженців або укриття, що може призвести до погіршення їхніх умов життя.

3. Соціальна ізоляція: ВПО часто стикаються з соціальною ізоляцією через втрату контактів з родиною та друзями, а також через стигматизацію та дискримінацію в нових місцях проживання.

4. Економічна нестабільність: Переміщення може призвести до втрати роботи та засобів до існування, що викликає економічну нестабільність для внутрішньо переміщених осіб.

5. Проблеми з освітою: Діти ВПО можуть стикатися з труднощами в доступі до освіти через зміну місця проживання та втрату шкільних можливостей.

6. Медичні проблеми: ВПО можуть мати обмежений доступ до медичної допомоги, що може виникнути через втрату зв'язку зі своїми первинними медичними послугами або через обмежений доступ до інфраструктури охорони здоров'я.

7. Психологічний стрес: Переміщення та втрата стабільності можуть викликати психологічний стрес, депресію та інші психічні проблеми серед внутрішньо переміщених осіб.

Для вирішення цих проблем важливо здійснювати координовану діяльність національних та міжнародних груп, організацій і урядових структур для забезпечення ефективної підтримки та реабілітації внутрішньо переміщених осіб.

1.2. Сутність та зміст поняття «адаптація» щодо категорії внутрішньо переміщених осіб

Термін «адаптація» в перекладі з латинської означає «приспосовування». Таке визначення було пов'язане суто з біологічними науками для позначення процесу пристосування організму до умов навколишнього середовища. З розвитком суспільства зміст терміну «адаптація» також розвинувся і став охоплювати більш широкий спектр наук: фізичних, медичних, екологічних, соціальних та ін. Соціологією та психологією термін «адаптація» запозичили для позначення явища розвитку людини в соціальному середовищі. Соціальна наука почала розглядати проблеми соціально-педагогічної адаптації лише з кінця ХІХ – початку ХХ ст. [2].

Адаптація розглядається як пристосування до втрати значної частини соціальних, ментальних та матеріальних ресурсів, які мали ВПО до переміщення, а також отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування. Вперше такий підхід був чітко представлений антропологом Харрелл-Бонд Б. [63].

Теоретичні засади дослідження соціально-педагогічної адаптації були закладені Брістолом Л., Вебером М., Гартманом Г., Дюркгеймом Е., Парсонсом Т., Поппером К., Спенсером Г., Томпсоном Дж., Торпом М. та ін. Важливе місце у вивченні проблем соціально-педагогічної адаптації займають праці українських науковців Бондаренко А., Головахи Є., Донченко О., Кавалерова А., Коваль Л., Паніної Н., Попової І. та ін. [6].

Євтух В. характеризує процес пристосування вихідців з інших етнічних спільнот, переважно новоприбулих, до соціальних умов існування в новому середовищі називається соціальною інтеграцією. Цей процес передбачає включення мігрантів у суспільство проживання та їхню соціальну мобільність. Соціальна інтеграція включає в себе різні аспекти, такі як освіта, зайнятість, мовна адаптація, участь у культурному житті та спілкування з місцевим населенням. Процес включення мігрантів у соціальну структуру нового суспільства сприяє їхньому позитивному взаємодії з оточуючими та сприяє їхній

соціальної мобільності, що означає підйом по соціальному ладу або зміну соціального статусу. Важливими чинниками успішної соціальної інтеграції є взаєморозуміння, повага до культурних різниць, належне використання освітніх та професійних можливостей та активна участь в громадському житті. Сприяючи цьому процесові, суспільство може створити сприятливі умови для того, щоб мігранти відчували себе часткою нового суспільства та вносили свій внесок у його розвиток [17].

Основними функціями соціального працівника у його роботі з внутрішньо переміщеними особами в громаді визначається:

1. Діагностична (з'ясування становища мігрантів у громаді, їх актуальних потреб і проблем; вивчення громадської думки);

2. Представницька (у правозахисних процесах – сприяння, допомога у відновленні статусу; представлення інтересів у судових справах неповнолітніх сиріт, неповносправних; лобіювання інтересів);

3. Інтеграційна (сприяння у прийнятті і дотриманні мігрантами норм та цінностей приймаючої громади, формуванні у них відчуття співпричетності до громади та її життя; об'єднання людей у соціальні групи по інтересам; підтримка у налагодженні стабільних зв'язків; організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю; підтримка функції соціального контролю громади за життям її членів; забезпечення соціального та соціально-педагогічного супроводу найбільш вразливих категорій населення);

4. Розвивальна (підтримка позитивної самооцінки та нової ідентичності мігрантів; сприяння у залученні до неформальної освіти та змістовного дозвілля, участі і культурних заходах громади; превенція розвитку криміногенної ситуації, підтримка просоціальних ініціатив; інформаційне забезпечення та просвітницькі заходи; консультування тощо);

5. Компенсаційна (сприяння у працевлаштуванні, освоєнні нових професій, в отриманні різних видів матеріальної допомоги; паліативна допомога потребуючим вдома; сприяння у необхідному забезпеченні чи поліпшенні умов проживання; сприяння у соціальній реабілітації, наданні різних видів

психологічної та терапевтичної допомоги тощо);

б. Компліментарна (соціальне обслуговування; сприяння у налагодженні взаємодії з органами влади та місцевого самоврядування, добросусідських відносин; формування доброзичливого мікроклімату) [1].

Найважливіші завдання соціальної і соціально-педагогічної адаптації ВПО полягають у тому, щоб:

- допомогти їм адаптуватися до нових умов проживання;
- активізувати власну участь у подоланні труднощів їхнього життя;
- залучити до активного соціального життя у громаді;
- здійснювати соціальну превенцію.

Функції та завдання соціальних працівників у роботі з мігрантами визначають і основні форми такої роботи:

– Адресно-зорієнтовані: індивідуальна допомога; здійснення індивідуального супроводження у вирішенні актуальних питань та проблем; індивідуальне консультування; лобіювання (представлення) інтересів клієнта у представницьких органах; аутріч-робота (мобільні інтервенції);

– Групові: налагодження групових комунікацій; підтримка утворення груп по інтересам та за принципом земляцтва; тренінгові заняття, групова терапія; реалізація соціальних, екологічних, культурологічних проєктів; упровадження технологій соціально-педагогічної роботи, адекватних до проблем цільових груп громади тощо.

– Колективні: різні форми згуртування громади у її соціокультурному житті; організація просвітницьких заходів; ініціювання та підтримка разових соціальних акцій і просоціальних ініціатив, добровільної діяльності; обговорення ресурсів громади у реалізації міграційної політики як соціальної; вироблення спільних планів і програм взаємодопомоги тощо [1].

Процес адаптації значною мірою допомагає розвитку особистості, її гармонізації, утворенню нових цінностей і вступу в абсолютно нову фазу соціального життя. На думку дослідників, метою соціально-педагогічної адаптації є розвиток особистості в культурних, економічних, соціально-

політичних умовах, що, в першу чергу, означає збільшення потреб, перехід їх з групи «базових» у групу «піднесених», а також підвищення рівня освіти і культури. Саме з цих причин дослідники представляють функціонування соціальної адаптації переважно як позитивний процес, у випадку якщо внутрішні можливості індивіда відповідають зовнішнім вимогам суспільства [59].

Соціально-педагогічна адаптація може здійснюватися у певних видах, а саме це:

1. акомодация – цілковите підпорядкування вимогам навколишнього світу без критичного аналізу;
2. конформізм – примусове підпорядкування вимогам навколишнього світу;
3. асиміляція – добровільне та свідоме прийняття установок та ціннісних орієнтацій навколишнього світу опираючись на солідарність з ним [54].

Аналізуючи структуру явища соціально-педагогічної адаптації науковці виділяють наступні її елементи: соціально-побутову, комунікативну, економічну, регулятивну адаптацію та самореалізацію.

Соціально-побутова адаптація: пристосування особи до нових можливостей і вимог повсякденного життя, зокрема поліпшення свого стану, забезпечення психологічного благополуччя, відповідність своїм думкам, захопленням та бажанням, стосується передусім людей, які перебувають на лікуванні в рамках реабілітаційних програм у відповідних установах. Це особливо актуально для тих, хто втратив звичайний спосіб життя і відокремлений від своїх рідних.

Комунікативна адаптація: визначає процес пристосування особистості до нових міжособистісних взаємин і стосунків, удосконалення соціальних навичок та компетентності. Особливо це стосується людей із проблемами адиктивної поведінки, які пережили посттравматичний стресовий синдром (ПТСР), екзистенційні труднощі і т. д. Загальна думка полягає в тому, що комунікативна адаптація може бути успішною лише при умові інтеграції особистості в звичайне соціальне середовище, зберігаючи її унікальність та індивідуальність.

Соціально-педагогічна адаптація дозволяє людині успішно взаємодіяти в різних сферах соціальних відносин, розширювати коло спілкування і формувати поведінку відповідно до власних потреб і особливостей психічного розвитку.

Економічна адаптація: характерна усім цільовим групам населення та відбувається переважно в нових умовах соціально-економічного життя. Соціально-педагогічна адаптація у цьому напрямку відбувається шляхом надання певних грошових допомог (субсидій, пільг тощо), працевлаштування, підвищення кваліфікацій, перепідготовки, а також надання допомоги у зв'язку з безробіттям та надання соціально-психологічної підтримки та допомоги. Від того наскільки задоволені фізіологічні потреби людини (одяг, якісні харчі тощо) власне і залежить економічна адаптація.

Регулятивна адаптація: пов'язана із циклами життя людей, з їх переходом від одного вікового періоду до іншого, із перебігом різноманітних змін та явищ у житті. Ці процеси сприяють формуванню нових ознак та властивостей особистості, які, в свою чергу, забезпечують гідне життя кожної особи. Загально кажучи, регулятивна адаптація сприяє задоволенню потреб у повазі та безпеці. Важливо відзначити, що соціально-педагогічна адаптація є найбільш суттєвою, особливо в контексті статеворольових відносин, на різних етапах життя.

Самоактуалізація: визначається ступенем задоволення духовних потреб людини та реалізацією її творчих здібностей. Цей процес передбачає активізацію сильних сторін особистості, самореалізацію в праці чи творчій діяльності, розширення світобачення та вирішення проблем, пов'язаних із існуванням та сенсом життя [57].

Соціально-педагогічна адаптація відіграє ключову роль у процесі соціалізації особистості. Цей процес характеризується успішним прийняттям соціальної ролі та адекватним відображенням своїх соціальних зв'язків і взагалі самої себе. Тому Безпалько О. виділяє такі види соціальної адаптації:

– активна – в процесі людина максимально активно взаємодіє з навколишнім світом, сприяючи його еволюції, змінюючи й удосконалюючи його та долаючи наявні труднощі.

– пасивна – в процесі людина, яка веде себе байдуже та не прагне змінювати навколишнє середовище, проявляє пасивну реакцію на наявні норми, принципи та способи діяльності. У разі зіткнення з труднощами чи екстремними ситуаціями може виникнути соціально-педагогічна дезадаптація, що виявляється у різноманітних формах девіантної поведінки [2].

Важливо також розглянути стадії соціально-педагогічної адаптації (за Щепанським Я.):

1. Врівноваженість – найменший ступінь включення особистості в процесі адаптації до нового соціального оточення. Зазвичай ця фаза пов'язана із розпізнаванням нової ситуації. На початковому етапі новачок ознайомлюється з новим оточенням, уважно вивчає весь колектив загалом і кожного члена індивідуально, налагоджує соціальні контакти та вивчає психологічну атмосферу колективу та її особливості. Ця стадія базується на процесі встановлення “рівноваги” між особистістю та новими умовами.

2. Псевдоадаптація – поєднання зовнішньої адаптації до нових умов з негативним внутрішнім ставленням до цієї адаптації. Людина може тверджувати, що задовольняється новими правилами, умовами та системами цінностей, але водночас її внутрішній світ або протиставляється цим змінам, або їх повністю заперечує. Це може бути викликано необхідністю уникнути зовнішніх атак або дискримінації, що виникає в разі неузгодженості внутрішніх переконань із зовнішніми вимогами.

3. Пристосування – визнання і подальше прийняття основних цінностей нової ситуації. На цьому етапі взаємні дії індивіда та нового колективу є важливими. Індивід, усвідомлюючи важливість своїх кроків, готовий відмовитися від деяких своїх цінностей та поглядів. Проте важливо відзначити, що свобода вибору і рішення залишається у самого індивіда. Такий підхід визначає взаємодію, де кожна сторона вносить свій внесок у формування нового спільного порозуміння та ціннісних основ..

4. Уподібнення – переорієнтація особистості, зміна її цінностей, норм та правил поведінки, її бачення світу [67].

Зверєва І. виокремлює дві групи проблем у соціально-педагогічній роботі з переселенцями, які потребують негайного вирішення:

- об'єктивні – пов'язані із забезпеченням правової нормативної бази фінансування, матеріального постачання, забезпеченням життєдіяльності переселенців, а також підготовкою штату соціальних працівників;

- суб'єктивні – підтримка правової гідності людини, допомога у «відновленні» функцій в новому мікросоціумі для її успішної самореалізації, забезпеченні умов для формування у особистості соціальних якостей, а також соціально-психологічна підтримка. Важливим є розвиток у вимушених переселенців здатності самостійного вирішення проблем та подолання труднощів [23].

Капська А. виокремлює такі функції соціального педагога, які сприятимуть налагодженню ефективної соціально-педагогічної адаптації з вимушеними переселенцями:

- соціально-побутова – сприяння у наданні необхідної допомоги у поліпшенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації нормального побуту;

- соціально-медична – організація роботи по проведенню профілактики захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я у наданні медичної допомоги;

- соціально-педагогічна – створення сприятливих умов для соціальної адаптації, всебічного розвитку особистості, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності;

- соціально-психологічна – проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних відносин людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги у соціальній реабілітації [24].

Сучасні дослідники у соціальній роботі з мігрантами загалом та в роботі з вимушеними переселенцями зокрема виокремлюють три сфери життя людини, через які відбувається адаптація, пристосування переселенців:

1. Природно-антропологічна сфера – забезпечення механізму

територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці важливо створити сприятливі умови для переселенця, що включають в себе аспекти, пов'язані з домівкою, природою та системою побутового обслуговування. У цьому контексті важлива підтримка для формування нової ідентичності на новому місці.

2. Агентно-професійна сфера – забезпечення професійної адаптації, шляхом отримання робочого місця та розвитку конкурентоспроможних навичок, представлення їх на ринку праці та збереження фахової трудової практики. У цьому контексті важливе активне співробітництво з службами зайнятості, які займаються працевлаштуванням переселенців.

3. Духовно-культурна сфера – допомагає підтримувати духовні цінності й гідність, зосереджуючись на відновленні та задоволенні духовних, соціокультурних потреб переселенців. Головним завданням їхньої діяльності є сприяння зміцненню та активізації адаптаційного потенціалу особистості, запобіганню негативних впливів на неї, а також забезпеченню охорони та захисту прав в ході взаємодії з цими трьома сферами [57].

Панок В. виділяє наступні напрями адаптації ВПО:

1. Соціальний напрямок (робота здійснюється в контакт з різними відомствами, в тому числі з Пенсійним фондом) містить у собі:

- проведення соціальних консультацій;
- проведення заходів щодо соціальної реабілітації в стаціонарних і нестаціонарних умовах;
- соціальна діагностика;
- допомога мігрантам в одержанні пенсій і допомог;
- сприяння організації груп самопомоги і взаємодопомоги;
- виявлення осіб з девіантною поведінкою з числа мігрантів і асоціальних родин;
- профілактика бездомності (включаючи сприяння в одержанні гуртожитку, тимчасового житла чи придбанні власного житла);
- профілактика дитячої безпритульності (включаючи влаштування

дітей у дитячі будинки і будинки-інтернати);

– сприяння поверненню майна мігрантів і одержанню ними компенсацій; взаємодія з різними державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги мігрантам.

2. Соціально-інформаційний напрям (робота здійснюється в контакті з Держкомстатом та засобами масової інформації):

– інформування мігрантів про діяльність соціальних служб;
– збір інформації про вимушених мігрантів (у тому числі і від самих мігрантів) і її систематизація з метою організації оптимальної соціальної роботи з даною категорією населення.

3. Соціально-психологічний напрям (робота здійснюється в контакті з органами освіти й охорони здоров'я):

– психологічне консультування; психологічна корекція і допомога в соціальній адаптації;
– психологічна допомога в гострих кризових ситуаціях і умовах після травматичного стресу;
– психопрофілактика стресу;
– проведення психологічних тренінгів; навчання аутотренінгам і психологічній саморегуляції;
– психологічна діагностика розвитку дітей і підлітків з родин переселенців.

4. Соціально-педагогічний напрям (робота здійснюється в контакті з органами освіти, охорони здоров'я і правопорядку):

– проведення консультацій з питань родини і виховання дітей;
– соціально-педагогічна робота з дітьми і підлітками;
– спеціалізована (корекційна) соціально-педагогічна допомога дітям підліткам, що потребують її;
– соціально-педагогічна допомога дітям і підліткам, що мають проблеми в навчанні;

- контроль за одержанням освіти дітьми і підлітками з родин вимушених мігрантів;
- професійне консультування і сприяння одержанню професійної освіти підлітками і молоддю.

5. Соціально-правовий напрям (робота здійснюється в контакті із судовими і правоохоронними органами):

- захист прав внутрішніх мігрантів;
- надання мігрантам інформації про їхні права й обов'язки;
- соціально-правове консультування.

6. Медико-соціальний напрям (робота здійснюється в контакті зі службами охорони здоров'я):

- медико-соціальне консультування;
- надання долікарняної медичної допомоги;
- сприяння в проведенні диспансеризації; виявлення хронічно хворих і непрацездатних і організація для них спеціалізованих медико-соціальних консультацій;
- соціально-психіатрична діагностика і допомога;
- надання сприяння в придбанні ліків і інших медичних засобів;
- за необхідності виділення фінансової допомоги на лікування;
- направлення у спеціалізовані медичні установи.

7. Фінансовий напрям - надання стартової допомоги (надання позичок): надання фінансової допомоги на основі принципу індивідуального підходу до кожної конкретної ситуації.

8. Соціально-економічний напрям:

- консультування з соціально-економічних питань;
- надання допомоги в досягненні економічної самостійності;
- сприяння підвищенню рівня доходів мігранта.

9. Матеріальний напрям (робота здійснюється в контакті з громадськими організаціями):

- надання продуктової допомоги продуктами харчування;
- надання речової допомоги;
- надання іншої натуральної допомоги (ліки, будматеріали тощо).

10. Соціально-трудоий напрям (робота здійснюється в контактi зі службами зайнятості населення):

- сприяння в одержанні основної і додаткової роботи;
- сприяння у відкритті власної справи;
- консультування з питань праці, зайнятості і профорієнтації;
- допомога в професійній підготовці і перепідготовці [34].

Отже, соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливим завданням, оскільки ці люди часто стикаються з численними труднощами під час зміни свого місця проживання. Цей процес охоплює різні аспекти, такі як соціальна інтеграція, освіта, психологічна підтримка та доступ до медичних послуг.

Ключові аспекти соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб:

- Соціальна підтримка: Надання соціальної підтримки включає в себе роботу з громадою та формування позитивного оточення для внутрішньо переміщених осіб. Це може включати роботу з місцевими громадами, аби зменшити стигматизацію та сприяти взаєморозумінню.

- Освіта: Забезпечення доступу до освіти є ключовим елементом адаптації. Це може включати організацію класів для дітей та дорослих, адаптованих до їхніх потреб, а також психологічну підтримку для учнів.

- Тренінги та навчання навичкам: Надання можливостей для навчання новим навичкам та професійному розвитку може допомогти внутрішньо переміщеним особам відновити економічну стабільність та незалежність.

- Психологічна підтримка: Внутрішньо переміщені особи можуть потребувати психологічної підтримки через стрес, який вони пережили. Проведення консультацій та групових сесій може допомогти їм впоратися з емоційними труднощами.

– Медична допомога: Забезпечення доступу до медичної допомоги та послуг є важливим аспектом адаптації. Це може включати організацію мобільних клінік або забезпечення медичних послуг в тимчасових місцях проживання.

– Робота з сім'ями: Сімейний підхід може бути ефективним у вирішенні проблем ВПО. Робота з батьками та дітьми для підтримки сімейних зв'язків та адаптації може сприяти загальному благополуччю.

Ці заходи вимагають співпраці владних структур, громадських організацій та міжнародних партнерів для успішної соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

1.3. Нормативно-правова база соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб

Аналіз наявної в Україні нормативно-правової бази соціального захисту тих, хто змушений був покинути власну домівку внаслідок збройного конфлікту, дозволив нам укласти перелік Законів України та підзаконних нормативно-правових актів (листів, наказів, постанов тощо), які безпосередньо регулюють надання допомоги внутрішньо переміщеним, встановлюють відповідний правовий статус цих осіб та унормовують процедуру його отримання, що визначає право на державну підтримку, у реалізації ними власних соціальних прав.

Основні нормативно правові акти щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні:

– Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII (з наступними змінами).

Цей Закон відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, розкриває поняття «внутрішньо переміщена особа» та встановлює

гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб [20].

– Закон України «Про безоплатну правничу допомогу».

Цей Закон відповідно до Конституції України визначає зміст права на безоплатну правничу допомогу, порядок реалізації цього права, суб'єктів, підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правничої допомоги [18].

– Закон України «Про боротьбу з тероризмом».

Цей Закон з метою захисту особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом [19].

– Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Правовий статус тимчасово окупованої території, а також правовий режим на тимчасово окупованій території визначаються цим Законом, іншими законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права [21].

– Конвенція «Про статус біженця».

Конвенція визначає біженця як особу, яка, унаслідок обґрунтованого страху переслідування через расові, релігійні, національні, соціальні або політичні погляди, перебуває поза країною свого постійного проживання і не може (чи не бажає через цей страх) скористатися захистом цієї країни, та надає біженцям ряд прав, включаючи право на життя, свободу думки та відділення від переслідувань, право на освіту та працю, а також право на соціальне та медичне забезпечення [28].

– Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року № 214

«Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану».

Установлює, що на період введення воєнного стану надання державної соціальної допомоги та пільг здійснюється з урахуванням строку виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, допомоги на дітей одиницями матерям, тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату, та пільг, які було призначено раніше, продовжується особам, які проживають на територіях територіальних громад, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією відповідно до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій [46].

– Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам».

Установлює, що з 1 серпня 2023 року виплата допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, які перемістилися з територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, щодо яких не визначено дати завершення бойових дій (припинення можливості бойових дій) або тимчасової окупації, а також особам, у яких внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, зруйноване або непридатне для проживання житлове приміщення та яким допомогу було призначено відповідно до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженому цією постановою, продовжується автоматично на один шестимісячний період [47].

– Розпорядження КМУ «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим

особам в рамках програми «ЄПідтримка» від 6 березня 2022 р. № 204-р.

Затверджує перелік адміністративно-територіальних одиниць, на території яких платникам єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які перебувають на обліку на відповідній території, може надаватися допомога в рамках Програми «ЄПідтримка», згідно з додатком.

Правові засади соціально-педагогічної роботи з внутрішніми мігрантами. Соціально-педагогічна робота є важливою складовою державної системи охорони соціального й психічного здоров'я громадян України та діє з метою виявлення і створення оптимальних умов для розвитку особистості. Ця робота набуває особливого значення в умовах складної соціально-політичної ситуації в країні.

Працівники соціальної і соціально-педагогічної галузі зобов'язані у своїй роботі з внутрішньо переміщеними особами керуватися діючими нормативно-правовими документами, які також є правовою основою надання соціально-педагогічних послуг зазначеній категорії клієнтів.

Так, нормативно-правовим підґрунтям діяльності соціального педагога у конфліктний та постконфліктний період, є:

- Конвенція ООН про права дитини;
- Загальна декларація прав людини;
- Конституція України;
- Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року;
- Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року;
- Лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.2014 № 1/9-374 «Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 20142015 навчальному році»;
- Лист Міністерства освіти і науки України від 02.04.2014 № 1/9-186 «Щодо навчання дітей військовослужбовців, які переїхали з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя на постійне місце проживання до інших населених пунктів України»;

- Лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.2014 № 1/9-135 «Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу»;
- Лист Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи від 24.02.2014 № 26 «Про посилення психологічної допомоги населенню»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 23.07.2009 за № 687/16703 «Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України»;
- Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС та Держдепартаменту з питань виконання покарань від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/ 596/106 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2001 р. № 330 «Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України»;
- Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України (затверджено наказом Мінмолодьспорту 09.09.2005 №1965), та інші нормативно-правові документи з питань професійної діяльності соціального педагога [10].

Отже, ці нормативно-правові акти встановлюють статус внутрішньо переміщених осіб, визначають права та гарантії, надані внутрішньо переміщеним особам та механізми їх соціального захисту.

Ці гарантії спрямовані на забезпечення внутрішньо переміщених осіб правами та соціальним захистом, з метою полегшення їхньої інтеграції в новому місці проживання та зменшення можливих негативних наслідків внутрішнього переміщення. Однак реальна ефективність реалізації цих гарантій може залежати від реальної практики місцевої влади, рівня фінансування та інших факторів.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У МІСЦЯХ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ

2.1 Методика дослідження соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування

Відповідно до теоретичної частини, соціально-педагогічну адаптованість ми визначаємо, як здатність особи або групи осіб успішно і ефективно функціонувати в соціальному та педагогічному середовищі. Це означає, що людина або група може успішно взаємодіяти з оточуючими, а також адаптуватися до особливостей педагогічного процесу.

Соціальна адаптованість включає в себе здатність взаємодіяти з іншими членами суспільства, адекватно реагувати на соціальні ситуації, розуміти соціальні норми і правила, а також успішно використовувати їх в своєму житті.

Педагогічна адаптованість означає здатність успішно і ефективно пристосовуватися до освітнього середовища. Це включає в себе здатність засвоювати навчальний матеріал, розуміти вимоги навчальних завдань, пристосовуватися до методів викладання і взаємодіяти з педагогічним колективом та спільнотою.

У параграфі 1.2. ми визначили основні компоненти соціально-педагогічної адаптованості. Підбір методів здійснювався з урахуванням зазначених показників.

На першому етапі дослідження ми провели діагностику, аналіз та оцінку психоемоційного стану та бажання до соціалізації.

Мета діагностики – визначити рівень стресу та дезадаптації ВПО.

Дослід відбувався за допомогою проведення опитувань та методик вивчення повсякденного стресу та готовності до вирішення критичних ситуацій

та спостереження:

- Опитувальник самодіагностики типу поведінки в стресовій ситуації (Додаток А) [26 с. 12-15];
- Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації (Додаток Б) [26 с. 15-18];
- Дослідження врівноваженості особистості (Додаток В) [26 с. 40-42];
- Методика 20-ти відповідей («Хто я?») (Додаток Г) [26 с. 104-106];
- Методика дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях (Додаток Г) [26 с. 112-115].

У опитуваннях прийняли участь 497 людей, 296 з яких були діти, що переміщені до м. Дніпра з різних міст Східної та Південної України. Дослід проводився на базі Дніпровського Координаційного штабу волонтерів з лютого 2023 року по травень 2023 року.

Першим методом діагностики ми використали опитувальник самодіагностики типу поведінки в стресовій ситуації (за В. Бойко) (Додаток А).

«Для того щоб змінити риси характеру, які провокують розвиток дезадаптивної, стресової поведінки, потрібно дізнатись, як людина реагує на стрес, наскільки схильні піддаватися впливу стресогенних чинників. Це дасть змогу визначити, до якого типу людей належить саме цей респондент.

Установлено, що певний стереотип поведінки, так називаний тип А, зумовлює схильність до різних захворювань і що саме певні риси характеру й погляди людини на життя стають першопричиною стресових симптомів. Водночас у людей типу В рідше виникають психологічні проблеми в процесі взаємодії з іншими. Характерними особливостями особистостей типу А є те, що вони агресивні й запальні, швидко розмовляють, нетерпляче слухають; багато хто з них різко рухається, відчуває швидкоплинність часу, нетерплячий, орієнтується на успіх, гостроконкурентний. Особистості типу В вирізняються, навпаки, браком агресивності в міжособових стосунках, їм притаманне відчуття повільності плину часу; вони зазвичай не схильні до змагання, розслаблені, неспішні, мають спокійний характер.

Оскільки всі люди різні, то, зрозуміло, не може бути й абсолютно правильних або абсолютно неправильних відповідей на те чи інше запитання цього тесту. Травмувальна ситуація для однієї людини не є такою для іншого. Проте ніхто, яким би бадьорим він не почувався після стресу, не зможе дотримуватися більшості стереотипів поведінки типу А і при цьому тривалий час зберігати здоров'я.

Люди типу А страждають від значно більшої кількості стресових симптомів і хворіють частіше, ніж люди типу В. Поведінка людей, які належать до типу В або АВ, дає їм змогу досягати цілей, бути активними, продуктивно працювати і виконувати те саме, що й люди типу А, але без ворожої агресивності, зайвого нетерпіння, з більш високими результатами досягати бажаного, зберігаючи при цьому самоопанування і здатність розслаблятися (а цього може навчитися кожна людина, якщо поставить перед собою таку мету). Змінивши стереотипи поведінки, характерні для типу А, і змусивши себе засвоїти більше рис, властивих типу В, людина менше хворітиме, а її життя стане більш радісним і незалежним, вільним від стресів» [26 с. 12-15].

За результатами опитування ми визначили, що 49% респондентів відносяться до типу А, 31% - до типу В, а лише 20% мають змішений тип АВ.

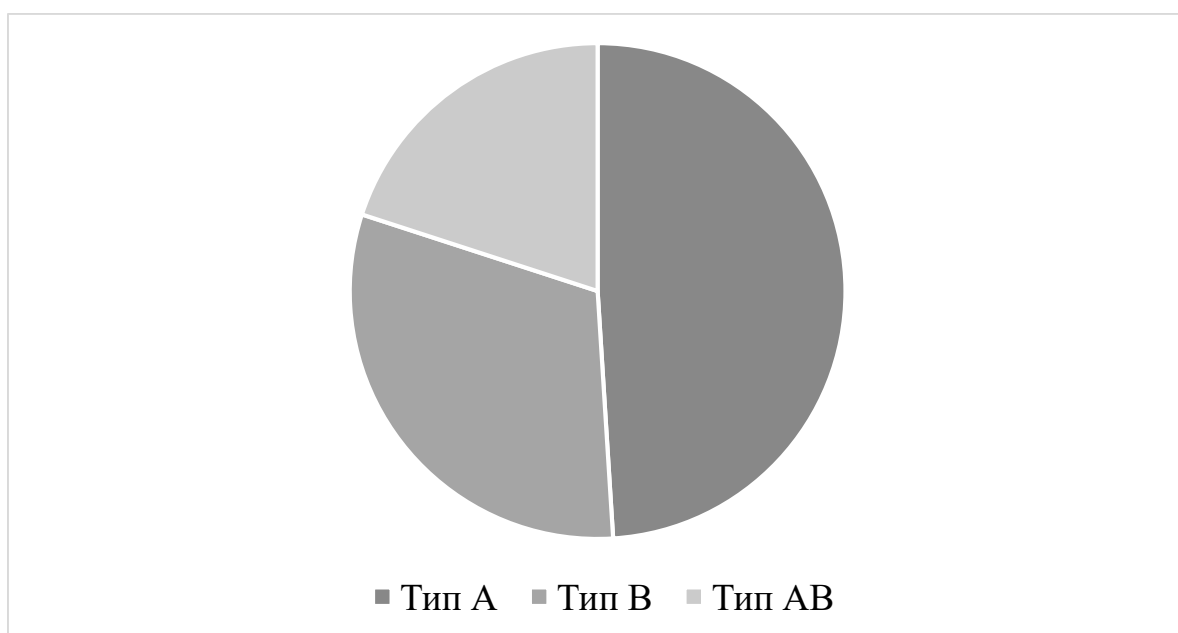

Рисунок 2.1.1 – Результати опитування самодіагностики.

Наступною методикою діагностика була методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації (за Д. Холмс і К. Раге) (Додаток Б).

«Американські вчені Д. Холмс і К. Раге з огляду на результати свого експериментального дослідження дійшли висновку, що наслідки стресу для особистості визначаються не лише її індивідуальними особливостями, а й частотою і силою впливу самих стрес-чинників. Для визначення стресової завантаженості людини дослідники склали шкалу, де кожній важливій життєвій події відповідає певна кількість балів залежно від ступеня її стресогенності» [26 с. 15].

За результатами опитування ми визначили, що 7% респондентів, на жаль, відносяться до найнебезпечнішого рівня стресогенності, 57% - до вразливого, 34 – до межового рівня, і 2% мають високий рівень стресостійкості.

Рисунок 2.1.2 – Результати опитування стресостійкості та соціальної адаптації.

Наступною методикою було дослідження врівноваженості особистості (за О. Главник) (Додаток В).

«Спокій і гармонія визначаються не відсутністю проблем, а тим, як ми сприймаємо приємні і неприємні події життя. Більшість прикрих відчуттів, роздратування і незадоволеність собою виникають через те, що наша реакція часом буває надмірною і не цілком адекватною події, яка їх породила.

Відповівши на запитання цього тесту, випробуваний зможе довідатися, чи має він право вважати себе врівноваженою людиною» [26 с. 15].

За результатами тестування лише 2% респондентів виявились спокійними людьми, 37% - знервовані, а 61 – на межі нервового зриву або вже в кризовому стані.

Рисунок 2.1.3 – Результати опитування врівноваженості особистості.

Методика 20-ти відповідей («Хто я?») (Додаток Г) допомогла нам визначити відчуття респондентів свого власного «Я» у новому світі та житті.

За результатами опитування ми визначили, що у стресовій ситуації у респондентів переживають «соціальне Я», що показує місце у групі та соціальну роль – 39%, та «фізичне Я», що демонструє особистість через час та простір – 51%. «Рефлексивне Я» та «трансцендентальне Я», що показують особливості характеру та індивідуальні стилі поведінки майже не фігурують у відповідях – 6% та 4 % відповідно.

Методика дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях (автори С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер) стала завершальною у нашому дослідженні соціальної дезадаптації та пригнічених станів у ВПО.

«Масштаб негативних наслідків стресів і криз для членів сім'ї залежить від того, чи адекватна їхня поведінка з подолання (копінг).

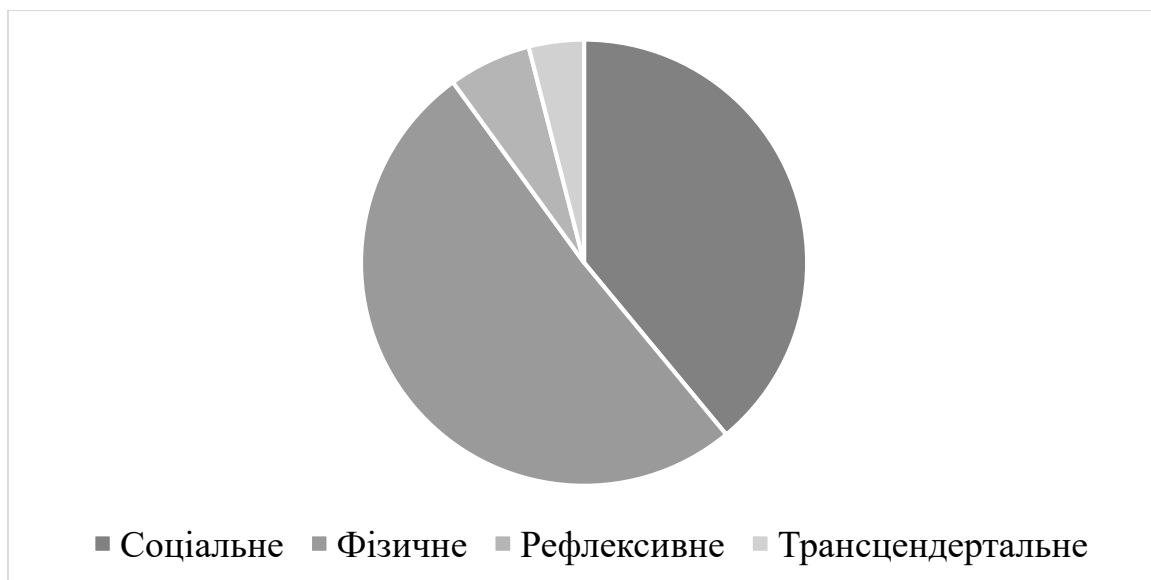

Рисунок 2.1.4 – Результати опитування відчуття до власного Я.

Неконструктивні копінг-стратегії (наприклад, за типом утікання-ухиляння), а також їх невелика кількість є психологічними чинниками, що спричинюються до виникнення стресу. Методика, яку ми пропонуємо для визначення домінуючих копінг-стресових поведінкових стратегій, – це адаптований варіант копінг-стресової методики, розробленої американськими вченими, і включає перелік заданих реакцій на стресові ситуації» [26 с.112].

При обробці результатів тестування ми дійшли до висновку, що більшість людей в кризовій ситуації схильні до емоційного копінгу – 56%, копінг вирішення проблеми використовує також значна частина – 33%, а от копінг-унікування задіюють лише – 11% респондентів.

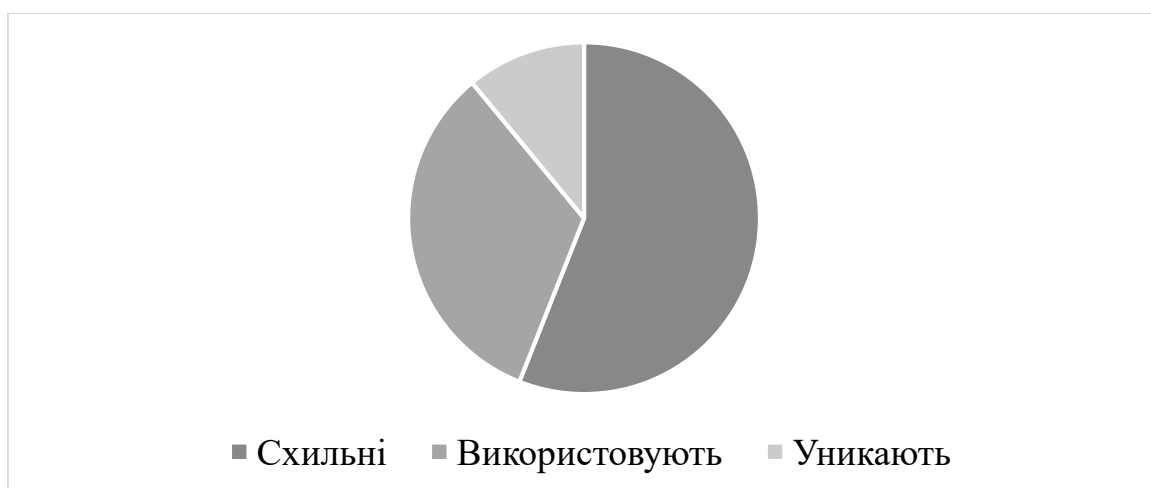

Рисунок 2.1.6 – Результати опитування копінг-поведінки.

Отже, загалом можна інтерпретувати методики наступним чином: ми маємо початкові показники, що позначені загальним відсотком респондентів, висвітлені в таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Показники початкового рівня соціально-педагогічної адаптованості
ВПО

№	Критерій	Відсоткова кількість осіб
1.	Задоволеність своїм положенням у соціокультурному середовищі	13%
2.	Свідоме підтримання норм та традицій соціокультурного середовища	80%
3.	Проінформованість про нове соціокультурне середовище	27%
4.	Зміни у системі соціальної взаємодії	17%
5.	Самореалізація	5%
6.	Готовність до протидії новим життєвим викликам та стресовим ситуаціям	17%

За результатами першого етапу дослідження можна визначити, що більшість ВПО сприймають себе в новому соціокультурному середовищі не достатньо впевнено, відчують значні зміни в системі взаємодії з соціумом та знижений потенціал самореалізації. У той же час вони свідомо сприймають норми традиції нового місця для життя та підкорюються нормам соціокультурного середовища.

2.2. Програма соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування та аналіз результатів її впровадження

Розробка програми соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у місцях тимчасового перебування може включати в себе різні аспекти, такі як психосоціальна підтримка, освітні та тренінгові заходи, надання інформаційних ресурсів і т.д.

Вивчення питання соціально-педагогічної адаптації в місцях тимчасового перебування, виділення її сутнісних та змістових характеристик, здійснене нами в параграфах 1.2. та 1.3. Проведене нами дослідження з параграфу 2.1. стало підґрунтям для розробки програми соціально-педагогічної адаптації ВПО в місцях тимчасового перебування.

Другий етап нашого дослідження передбачав розробку та впровадження програми соціально-педагогічної адаптації ВПО в місцях тимчасового перебування.

Програма була впроваджена на основі Координаційного волонтерського хабу у м. Дніпрі. Через те, що перебування внутрішньо переміщених осіб було обмежене, програма розрахована лише на 10 днів. В програмі прийняли участь 497 людей.

Мета програми: соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування має сприяти успішній інтеграції учасників в новому соціальному середовищі та забезпечити їхню самостійність і психологічний комфорт.

Завдання програми:

- Провести індивідуальні консультації для визначення основних потреб та проблем учасників.
- Створити сприятливі умови для взаємодії та встановлення соціальних зв'язків між ВПО.
- Надати індивідуальні та групові сесії психосоціальної підтримки для

подолання стресу та емоційних труднощів.

– Забезпечити інформацію про доступні соціальні послуги, права та можливості отримання допомоги.

– Підтримати розвиток навичок, які дозволять учасникам стати самостійними та впевненими в себе.

– Забезпечити учасникам інструменти та ресурси для успішної адаптації після завершення тимчасового перебування.

Загальні принципи, яких придержується програма:

– Формування соціальної мережі. Заохочення учасників програми до активної участі у групових заходах для збільшення соціальної підтримки.

– Система менторства. Надання можливості для нових учасників отримати підтримку від тих, хто вже успішно адаптувався.

– Оцінка ефективності. Здійснення оцінки програми з метою визначення успішності та виправлення можливих недоліків.

Після участі у програмі соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО), учасники мають отримати ряд компетентностей, які сприятимуть їхній успішній інтеграції та самостійному функціонуванню в новому соціальному середовищі. Ключові компетентності представлені у таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Ключові компетентності, які одержать ВПО після участі у програмі

	Ключові компетентності	Компоненти
1.	Соціальна адаптація	Здатність встановлювати та утримувати позитивні соціальні зв'язки в новому оточенні. Навички спільної роботи та взаємодії з іншими членами громади.

Продовження таблиці 2.2.1

2.	Комунікаційні навички	Здатність ефективно висловлювати свої думки та потреби. Навички слухання та взаєморозуміння.
3.	Саморегуляція і стресостійкість	Навички управління стресом та емоційною саморегуляцією. Здатність адаптуватися до нових ситуацій та вирішувати труднощі.
4.	Інформаційна грамотність	Здатність знаходити, оцінювати та використовувати інформаційні ресурси.
5.	Правова грамотність	Знання основних прав та обов'язків, пов'язаних зі статусом внутрішньо переміщеної особи.

Програма соціально-педагогічної адаптації для внутрішньо переміщених осіб може бути поділена на кілька етапів, кожен з яких відповідає конкретним завданням та має свої власні акценти. У таблиці 2.2.2 подано загальну структуру програми на 10 днів.

Таблиця 2.2.2

Етапи програми соціально-педагогічної адаптації ВПО в місцях тимчасового перебування

Етапи програми	Кількість годин	Компоненти етапів програми
День 1-2: Знайомство та оцінка потреб	2 год	1. Вивчення особистих потреб. Зустріч індивідуально з кожною ВПО для визначення їхніх основних потреб та обставин переміщення. 2. Соціальна адаптація:.. Запрошення до

Продовження таблиці 2.2.1

		3. участі в групових сесіях, спрямованих на взаємознайомство та встановлення контактів з іншими ВПО.
День 3-4: Психосоціальна підтримка	8 год	1. Індивідуальні консультації. Надання можливості для особистого висловлення та вислуховування турбот та проблем кожного учасника.
		2. Групові сесії. Спільні зустрічі для обговорення стресових ситуацій, можливості обміну досвідом і підтримки одне одного.
День 5-7: Освітні та тренінгові заходи	4 год	3. Інформаційні сесії. Передача інформації про соціальні послуги, доступні ресурси, права та обов'язки.
День 8-10: Планування майбутнього	6 год	1. Індивідуальні консультації і планування майбутнього. 4. Організація зв'язку. Сприяння зв'язку з родиною, друзями та рідними людьми, які можуть бути важливими для процесу адаптації.

Очікувані результати впровадження програми соціально-педагогічної адаптації для внутрішньо переміщених осіб можуть бути різноманітні та включати різні аспекти. Важливо враховувати, що конкретні результати будуть залежати від унікальних характеристик учасників програми, їхніх потреб і контексту. Результати, які ми гарантуємо після впровадження програми соціально-педагогічної адаптації для внутрішньо переміщених осіб в місцях тимчасового перебування зображені в таблиці 2.2.3.

Результати після впровадження програми соціально-педагогічної
адаптації ВПО в місцях тимчасового перебування

	Загальний результат	Очікувані показники
1.	Підвищення рівня самостійності	Учасники програми отримають навички, необхідні для самостійного функціонування в новому оточенні, включаючи освітні, побутові та соціальні аспекти.
2.	Сприяння соціальній адаптації	Зміцнення соціальних зв'язків, розвиток комунікативних навичок та відчуття приналежності до нового оточення.
3.	Покращення психосоціального стану	Зменшення рівня стресу та емоційних труднощів, підвищення самопочуття та емоційного комфорту.
4.	Набуття нових знань і навичок	Учасники програми отримають нові знання та навички, які полегшать їхню адаптацію та розвиток.
5.	Активна участь у громадському житті	Збільшення інтересу та готовності учасників приймати участь у громадських заходах та ініціативах.
6.	Підтримка ментального здоров'я	Розвиток стресостійкості та позитивних стратегій копіngu, що сприятиме ментальному здоров'ю учасників.
7.	Готовність до самостійного життя	Розробка індивідуальних планів адаптації, що дозволить учасникам більш ефективно планувати своє майбутнє.
8.	Посилення мережі підтримки	Учасники зможуть створити і розширити свою мережу підтримки, включаючи спілкування з іншими учасниками та залучення до громади.

Продовження таблиці 2.2.3

9.	Зростання навичок самооцінки та рефлексії	Учасники можуть стати більш свідомими своїх сильних сторін та визначити області для покращення.
----	---	---

По закінченні проведених заходів з усіма учасниками, нами було проведено повторне опитування, яке включило в себе зміст анкет, які було проведено на констатувальному етапі експерименту.

Мета повторного анкетування полягала в тому, щоб відстежити динаміку змін рівня дезадаптації та стресу після впровадження розробленої нами програми.

За результатами другого етапу дослідження соціально-педагогічної адаптації після року впровадження програми соціально-педагогічної адаптації ВПО в місцях тимчасового перебування складено таблицю 2.2.4.

Таблиця 2.2.4

Показники рівня соціально-педагогічної адаптованості ВПО після впровадження програми соціально-педагогічної адаптації ВПО в місцях тимчасового перебування

№	Критерій	Відсоткова кількість осіб
1.	Задоволеність своїм положенням у соціокультурному середовищі	47%
2.	Свідоме підтримання норм та традицій соціокультурного середовища	91%
3.	Проінформованість про нове соціокультурне середовище	76%
4.	Зміни у системі соціальної взаємодії	72%
5.	Самореалізація	63%
6.	Готовність до протидії новим життєвим викликам та стресовим ситуаціям	53%

За результатами другого етапу дослідження можна визначити, що зросла проінформованість ВПО про нове місце їх проживання. Також покращився показник самореалізації та соціальних взаємин, люди почали знаходити розширювати коло спілкування та бути активними в громаді. Дуже змінились показники готовності до протидії новим життєвим викликам: частина ВПО – асимілювалась, у частина ж почались деструктивні настрої через сум за домівкою.

Отже, розроблена нами програма соціально-педагогічної адаптації включила в себе ряд заходів, які проявлялися в засвоєнні нових знань, умінь, та орієнтацій стосовно нового місця та умов життя, соціально-правової сфери і самостійності, вона включала в себе теоретичні форми роботи з метою підвищення у учасників рівня адаптації та готовності до самостійного життя у нових умовах.

Мета та завдання програми є виконаними.

Ефективність запропонованої програми, обраних форм та методів підтверджується результатами, що свідчить про позитивний результат впровадженої роботи.

2.3 Рекомендації для соціальних педагогів щодо соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування

Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у місцях тимчасового перебування є складним та важливим процесом. Соціальні педагоги можуть відігравати ключову роль у сприянні цьому процесу.

На основі проведених нами досліджень, ми зробили практичні рекомендації для соціальних педагогів щодо соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування:

– Розпочніть з аналізу потреб внутрішньо переміщених осіб. Визначте

основні сфери їхнього життя, які вимагають підтримки, такі як житло, освіта, медична допомога та зайнятість.

– Кожна особа унікальна, тому важливо застосовувати індивідуальний підхід до кожного випадку. Враховуйте особливості кожної людини, її навички, рівень освіти та інші аспекти.

– Забезпечте безпечне та сприйнятливe середовище для ВПО. Це включає в себе не тільки фізичну безпеку, але й психологічну, забезпечуючи підтримку та розуміння.

– Забезпечте можливість отримання освіти для ВПО. Враховуйте їхні попередні навички та досвід, інтегруйте їх у місцеві освітні програми.

– Враховуйте труднощі, з якими можуть стикатися ВПО у зв'язку зі стресом та травматичними подіями. Забезпечте психосоціальну підтримку через консультування, групові сесії та інші методи.

– Допоможіть ВПО розвивати навички, необхідні для самостійного життя. Це може включати фінансову грамотність, навички пошуку роботи та управління часом.

– Сприяйте включенню ВПО у місцеве соціальне середовище. Розробляйте програми та ініціативи для спільного часопроведення та взаємодії з місцевим населенням.

– Працюйте у співпраці з іншими службами, такими як медичні, юридичні та інші, для забезпечення повного спектру підтримки для ВПО.

– Розумійте та враховуйте культурні різниці. Підтримка повинна бути чутливою до культурних та етнічних особливостей ВПО.

– Регулярно оцінюйте ефективність програм та ініціатив, вносячи корективи на основі отриманих даних та відгуків від ВПО.

– Співпраця з іншими фахівцями та організаціями, а також постійне професійне самовдосконалення, допомагають соціальному педагогові максимально ефективно впливати на соціально-педагогічну адаптацію внутрішньо переміщених осіб.

– Сприяйте активній участі ВПО у громадському житті, включаючи

участь у громадських заходах, добровольчих ініціативах та інших формах громадської діяльності.

– Враховуйте роль та потреби родин ВПО. Сприяйте їхній взаємодії та включенню у планування та реалізацію програм для соціальної підтримки.

– Пошукайте можливості для створення мережі підтримки серед ВПО. Групи взаємодопомоги та форуми можуть стати ефективними інструментами для обміну досвідом та підтримки.

– Забезпечте доступ ВПО до медичних та психологічних послуг. Сприяйте здоровому способу життя та розвитку психологічної стійкості.

– Використовуйте технології для полегшення доступу до інформації, навчання та комунікації. Це може включати в себе використання онлайн-ресурсів та платформ для навчання та розвитку навичок.

– Розробіть програми та партнерства з роботодавцями для сприяння трудовій інтеграції ВПО. Надайте підтримку у пошуку роботи, розвитку кар'єри та створенні підприємницьких можливостей.

– Розвивайте навички емпатії та культурної компетентності серед своєї команди. Це допоможе побудувати довіру та забезпечити більш ефективну взаємодію з ВПО.

– Допоможіть ВПО зрозуміти їхні права та обов'язки у новому соціальному та правовому контексті. Надайте юридичну консультацію та підтримку.

– Забезпечте ефективну комунікацію з ВПО. Створіть механізми для збору відгуків та врахування їх при розробці та вдосконаленні програм.

– Залучайте місцеві громади до підтримки ВПО. Співпраця з місцевими організаціями, школами та бізнесами може забезпечити додаткові ресурси та можливості.

Отже, загальний підхід повинен бути комплексним та орієнтованим на розвиток потенціалу кожної особи, сприяючи її повноцінній інтеграції у нове соціальне середовище.

Співпраця з іншими фахівцями та організаціями, а також постійне

професійне самовдосконалення, допомагають соціальному педагогові максимально ефективно впливати на соціально-педагогічну адаптацію внутрішньо переміщених осіб.

ВИСНОВКИ

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України, окупація та анексія півострова Крим, збройна агресія у південно-східних областях призвели до появи нового соціального явища – внутрішньо переміщені особи. Проблема соціально-педагогічної внутрішньо переміщених осіб має комплексний характер, є надзвичайно актуальною в умовах російської агресії, вимагає особливої уваги з огляду на велику кількість осіб, які потребують соціальної допомоги та підтримки, що і зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування».

1. Внутрішньо переміщені особи не перетинають кордонів своєї країни, а причиною переміщення є уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) мають свої власні особливості та проблеми, які відрізняють їх від інших груп населення:

- Втрата дому та майна;
- Тимчасові місця проживання;
- Соціальна ізоляція;
- Економічна нестабільність;
- Проблеми з освітою;
- Медичні проблеми;
- Психологічний стрес;

Для вирішення цих проблем важливо здійснювати координовану діяльність національних та міжнародних груп, організацій і урядових структур для забезпечення ефективної підтримки та реабілітації внутрішньо переміщених осіб.

2. Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є

важливим завданням, оскільки ці люди часто стикаються з численними труднощами під час зміни свого місця проживання.

Ключові аспекти соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб:

- Соціальна підтримка.
- Освіта.
- Тренінги та навчання навичкам.
- Психологічна підтримка.
- Медична допомога.
- Робота з сім'ями.

Ці заходи вимагають співпраці владних структур, громадських організацій та міжнародних партнерів для успішної соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

3. Починаючи з 2014 року, а особливо з лютого 2022 року, було прийнято низку нормативно-правових актів, що встановлюють статус внутрішньо переміщених осіб, визначають права та гарантії, надані внутрішньо переміщеним особам та механізми їх соціального захисту. Ці гарантії спрямовані на забезпечення внутрішньо переміщених осіб правами та соціальним захистом, з метою полегшення їхньої інтеграції в новому місці проживання та зменшення можливих негативних наслідків внутрішнього переміщення.

4. На першому етапі дослідження ми провели діагностику, аналіз та оцінку психо-емоційного стану та бажання до соціалізації.

Дослід відбувався за допомогою проведення опитувань та методик вивчення повсякденного стресу та готовності до вирішення критичних ситуацій та спостереження:

- Опитувальник самодіагностики типу поведінки в стресовій ситуації.
- Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації.
- Дослідження врівноваженості особистості.
- Методика 20-ти відповідей («Хто я?»).
- Методика дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях.

За результатами першого етапу дослідження можна визначити, що більшість ВПО сприймають себе в новому соціокультурному середовищі не достатньо впевнено, відчувають значні зміни в системі взаємодії з соціумом та знижений потенціал самореалізації. В той же час вони свідомо сприймають норми традиції нового місця для життя та підкорюються нормам соціокультурного середовища.

5. Другий етап нашого дослідження передбачав розробку та впровадження програми соціально-педагогічної адаптації ВПО в місцях тимчасового перебування.

Програма була впроваджена на основі Координаційного волонтерського хабу у м. Дніпрі. Через те, що перебування внутрішньо переміщених осіб було обмежене, програма розрахована лише на 10 днів. В програмі прийняли участь 497 людей.

Розроблена нами програма соціально-педагогічної адаптації включила в себе ряд заходів, які проявлялися в засвоєнні нових знань, умінь, та орієнтацій стосовно нового місця та умов життя, соціально-правової сфери і самостійності, вона включала в себе теоретичні форми роботи з метою підвищення у учасників рівня адаптації та готовності до самостійного життя у нових умовах.

За результатами другого етапу дослідження можна визначити, що зросла проінформованість ВПО про нове місце їх проживання. Також покращився показник самореалізації та соціальних взаємин, люди почали знаходити розширювати коло спілкування та бути активними в громаді. Дуже змінились показники готовності до протидії новим життєвим викликам: частина ВПО – асимілювалась, у частина ж почались деструктивні настрої через сум за домівкою.

6. На основі проведених нами досліджень, ми розробили практичні рекомендації для соціальних педагогів щодо соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування.

Регулярне впровадження розробленою нами програми, а також дотримання наших рекомендацій якісно покращить соціально-педагогічну адаптацію

внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового розміщення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєенко Т. Ф., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Бибик Д. Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. Монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Блінова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Вип. 3(1). 2016. С. 111-117.
4. Бльок Н. В. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство. Серія: Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право*. 2022. №3. С. 142-147.
5. Булець С. Б., Котляр О. І., Лазур Я. В. та ін. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти/ за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О. Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Савчина; к.ю.н., доц. М. В. Менджул. Ужгород : РІК-У, 2017. 348 с.
6. Васильєв В. В. Соціальна адаптація особистості до професійної діяльності. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2006. Вип. 14. С. 215-221.
7. Верещук розповіла, скільки українців стали внутрішніми переселенцями. Аналітичний портал «Слово і діло». 12 листопада 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/12/novyna/suspilstvo/vereshhuk-rozpovila-skilky-ukrayincziv-staly-vnutrishnimu-pereselencyamu> (дата звернення: 18.10.2023).
8. Вишньовський В. Психологічна адаптація вимушено переміщених осіб, жертв воєнних конфліктів. Збірник тез II Міжнародно ї наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», 21-22 квітня. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2022. С. 3-5.

9. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 14.07.2023).
10. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб.. Полтава: ПНПУ, 2017. 100 с.
11. Гусак Н. Є. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб: методичні рекомендації. Київ, 2015. 62 с.
12. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. №3. С. 34-43.
13. Дерев'янка С. Внутрішньо переміщені особи: проблеми політичної соціалізації в Галичині. *Наукові записки*. ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. Випуск 1(87). С. 199-216.
14. Діброва В. А. Особистісне майбутнє внутрішньо переміщених осіб: стратегії конструювання. *Проблеми політичної психології*. 2023. № 13(27). С. 65-76.
15. Діхтяренко А. Потреби та проблеми внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://www.khpg.org/en/pda/index.php?id=1451930074> (дата звернення: 14.07.2023).
16. Довідник контактів організацій і установ, які надають допомогу в умовах воєнного стану. URL: <https://bit.ly/3wGqr3e> (дата звернення: 14.07.2023).
17. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
18. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України. ВВР, 2011. № 51, ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
19. Про боротьбу з тероризмом: Закон України. ВВР, 2003. № 25, ст.180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
20. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України ВВР, 2015. № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706->

- 18#Text (дата звернення: 14.07.2023).
21. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України. ВВР, 2014. № 26, ст.892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 14.07.2023)
 22. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0> (дата звернення: 14.07.2023).
 23. Зверєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. та ін. Соціальна робота в Україні: навч. посібник/ за заг.ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ, 2003. 233 с.
 24. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр учб. л-ри, 2011. 488 с.
 25. Кассас К. Реалізація внутрішньо переміщеними особами своїх прав і свобод. Актуальні проблеми суспільно-політичних наук : зб. матеріалів наук. конф. Вінниця. 2018. 377 с.
 26. Кляпець О. Я., Лазоренко Б. П., Лепіхова Л. А., Савінов В. В. Методики вивчення повсякденного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій / за ред. Т. М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2009. 120 с.
 27. Козинець І. Г., Шестак Л. В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 258–262.
 28. Конвенція «Про статус біженця». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 14.07.2023).
 29. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 14.07.2023).
 30. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Випуск 46. С. 133-145.

31. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1 (19). С. 51-57.
32. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аналіз. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2019. № 6. С. 195-200.
33. Лішик О. П. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. *Механізми державного управління*. Випуск 10. 2019. С. 86-89.
34. Лунченко Н. В., Мельник А. А., Панок В. Г., Ткачук І. І. Діяльність психологічної служби у системі освіти з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (за результатами моніторингу). Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 105 с.
35. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2016. Вип. 12. С. 131-138.
36. Максимовська Н. О. Соціальна робота з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціокультурне середовище міської громади. *«SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»*. 2018. №7. С. 64-66.
37. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. Т. 18. 2015. № 8. С. 6-11.
38. Маслова В. В. Соціально-педагогічні технології підготовки працівників для роботи з внутрішньо переміщеними особами. Матеріали XII Международной научно-практической конференции. Социальная работа. Социология. 2022. С. 152-157.
39. Мельник Л. А. та ін. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери/ за ред. Волинець Л. С. Київ : ТОВ «Видавничий дім

«Калита», 2015. 72 с.

40. Микитенко Є. В. Загальні проблеми реалізації правового статусу внутрішньо переміщених осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 173-176.
41. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та ін. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті., 2016. С. 235-349.
42. Організація соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в громадах : методичні рекомендації у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. 2022. 21 с.
43. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них проведене МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» (січень, 2015 рік). URL: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI_2015.pdf (дата звернення: 18.09.2023).
44. Пархоменко М. М. Аналіз проблем соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб та їх вплив на розвиток міських громад. *Актуальні питання конституційно-правового статусу людини і громадянина. Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 2. С. 15-25.
45. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
46. Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року № 214 «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
47. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

48. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету міністрів України від 8 червня 2016 року № 365 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
49. Програма спецкурсу для волонтерів «Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в місцевих громадах». URL: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/speczkurs-dlya-volonteriv-soczialna-adaptacziya-vnutrishno-peremishhenix-osib-vpo-v-misczevix-gromadaх/> (дата звернення: 14.07.2023).
50. Проценко О. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія теоретизування та соціальної практики. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. Т. 21. № 4. 2018. С. 47-55.
51. Путінцев А. В., Пашенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 9. С. 110-121.
52. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка»: Розпорядження КМУ від 6 березня 2022 р. № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
53. Рюль В. О., Варга Н. І. Роль міжнародних організацій як інститутів адаптації та інтеграції ВПО та їх родин. *Соціально-правовий захист населення в умовах воєнних конфліктів та терористичних загроз: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. Козубовської*. Ужгород, 2017. С.82-83.
54. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. №2. С. 65-72.
55. Синковець Н. І. Аналіз основних теорій міжнародної міграції в сучасному економічному просторі. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 7. С. 1-19.

56. Смаль В. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах : за матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей. Київ : ПРОМІС, 2016. 93 с.
57. Соціальна адаптація і реабілітація. *Політологія бібліотека*. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-12109.html> (дата звернення: 10.08.2023).
58. Спринська З. В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія та практика сучасної психології*. 2018. №6. С. 50-56.
59. Сутність і зміст соціальної адаптації. *ALEXUS*. 2021. URL: <https://alexus.com.ua/sutnist-i-zmist-socialno%D1%97-adaptaci%D1%97/> (дата звернення: 10.08.2023).
60. Сьомкіна І.С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. №11. С.102-105.
61. Тимчук Л. І. Забезпечення доступу до освіти як умова успішної соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Випуск 24 (II том). С. 236-247.
62. Трубавіна І. М., Куратченко І. Є. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи: метод. рекомендації. Харків : ХНПУ, 2017. 28с.
63. Усе про статус внутрішньо переміщеної особи. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/pdf-251474690> (дата звернення: 10.08.2023).
64. Чуйко Н., Ляшук О. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації : практичний посібник. Видання друге, доповнене. Видавництво «Право», 2020. 98 с.
65. Чуйко О., Голотенко А. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія*. 2017. №1(6). С. 146-150.

66. Barbara Harrell-Bond, Richard Bailey. *Imposing Aid: Emergency Assistance to Refugees*. September 1989. 440 p.
67. Cristina Churruca Muguruza, Patricia García Amado. Internally Displaced Persons: A Vulnerable Group in Need of Protection. *Current and Future Developments in Law*. January 2017. Vol. 1. P. 316-333
68. Florian Zaniecki, Jan Szczepański. *The Polish Memoir Sociology: Origins, Dilemmas, Hopes*. PWN Polish Scientific Publishers, 1982. 218 p.
69. Hnatyuk T.O. Internally Displaced Persons: a New Challenge for Ukraine. *Demography and Social Economy*. December 2014. № 2 (22). P. 187-197.
70. Internal Displacement Monitoring Centre. URL: www.internal-displacement.org (дата звернення: 14.07.2023).
71. International Committee of the Red Cross. URL: http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/refugees_displaced_persons?OpenDocument (дата звернення: 14.07.2023).
72. Lai K., Toliashvili B. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia. *Social Work and Social Policy in Transition*. 2010. Vol. 1, Issue 2. P. 92-118
73. TCUP Report: The Governance of Social Support for Internally Displaced Persons in Ukraine: Low State Capacity, Citizenship Rights Capture, or Both? President and Fellows of Harvard College, 2021. 11 p.
74. UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees. URL: <http://www.unhcr.org/protect/47b417374.html> (дата звернення: 14.07.2023)
75. UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). Internally Displaced People. Questions & Answers. September 2007. URL: <http://www.refworld.org/docid/47a7078e1.html> (дата звернення: 14.07.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник самодіагностики типу поведінки в стресовій ситуації (автор В.В. Бойко)

Інструкція до тесту

За допомогою цифрового ряду визначте, якою мірою зміст кожної наведеної в опитувальнику фрази збігається з Вашою думкою, позицією. Цифра «1» означає, що Ви фактично не згодні з твердженням, «5» – повністю згодні. Підходящу для Вас цифру обведіть кружечком. Завершуючи роботу, визначте суму балів.

Опитувальник для визначення типу поведінки під час стресів

1.	Я завжди серджусь або відчуваю роздратування, якщо змушений(-а) стояти в черзі більш як 15 хвилин.	1	2	3	4	5
2.	Я вирішуюю одночасно кілька проблем.	1	2	3	4	5
3.	Протягом дня мені важко знайти час для відпочинку і розслаблення.	1	2	3	4	5
4.	Я відчуваю роздратування або нервую, коли хтось розмовляє надто повільно.	1	2	3	4	5
5.	Я завжди прагну перемогти у спорті або грі.	1	2	3	4	5
6.	Я завжди прагну перемогти у спорті або грі.	1	2	3	4	5
7.	Коли програю, серджуся на себе й на інших.	1	2	3	4	5
8.	Я значно краще працюю, якщо перебуваю в цейтноті або під тиском.	1	2	3	4	5
9.	Я поглядаю на годинник, навіть коли сиджу або не зайнятий справами.	1	2	3	4	5
10.	Я беру роботу додому.	1	2	3	4	5
11.	Я відчуваю приплив енергії і збудження після того, як пережив напруження.	1	2	3	4	5
12.	Я відчуваю, що повинен(-а) взяти на себе керівництво групою, аби справа якось просувалася.	1	2	3	4	5

13.	Я швидко їм, щоб скоріше взятися за роботу.	1	2	3	4	5
14.	Я все роблю швидко, незалежно від того, є в мене час чи немає.	1	2	3	4	5
15.	Я перебиваю людей, якщо вважаю, що вони не праві.	1	2	3	4	5
16.	Я незговірливий(-а) і впертий(-а), коли йдеться про зміни на роботі або вдома.	1	2	3	4	5
17.	Коли я нервую, мені хочеться рухатися, щоб розслабитися.	1	2	3	4	5
18.	Я їм швидше за інших.	1	2	3	4	5
19.	На роботі мені потрібно виконувати кілька завдань одночасно, щоб відчувати свою продуктивність.	1	2	3	4	5
20.	Я не використовую відпустку повністю.	1	2	3	4	5
21.	Я вважаю себе надто прискіпливим(-ою) і дріб'язковим(-ою).	1	2	3	4	5
22.	Мене дратують люди, які не працюють так само старанно, як я.	1	2	3	4	5
23.	Мені здається, що мій день міг би бути заповнений більш щільно.	1	2	3	4	5
24.	Я багато думаю про роботу.	1	2	3	4	5
25.	Я легко втрачаю інтерес до будь-чого.	1	2	3	4	5
26.	У вихідні дні я або працюю, або планую роботу.	1	2	3	4	5
27.	Я сперечаюся з людьми, які думають не так, як я.	1	2	3	4	5
28.	Стикаючись із проблемою, я завжди відчуваю розгубленість.	1	2	3	4	5
29.	Я втручаюсь у чужу розмову, щоб прискорити події.	1	2	3	4	5
30.	Я серйозно ставлюся до всього.	1	2	3	4	5

Інтерпретація результатів тесту

Набрана Вами сума балів може коливатися від 30 (мінімальна) до 150 (максимальна). Значення від 100 до 150 балів характеризують поведінковий тип А; від 39 до 75 балів – відповідно тип В; від 76 до 99 балів – тип АВ.

Додаток Б

Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації (автори Д. Холмс, К. Раге)

Інструкція до тесту

Уважно прочитайте весь перелік, щоб мати загальне уявлення про те, які ситуації, події і життєві обставини, що викликають стрес, у ньому представлено. Потім ще раз прочитайте кожний пункт, звертаючи увагу на кількість балів, якою оцінюється зазначена в ньому ситуація. Далі спробуйте підрахувати з огляду на ті ситуації і події, які впродовж останніх двох років відбувалися у Вашому житті, середнє арифметичне (визначте середню кількість балів за один рік). Якщо якась ситуація повторювалася неодноразово, то отриманий результат треба помножити на потрібну кількість разів.

Тестовий матеріал

Життєві події	Бали
Смерть чоловіка (дружини)	100
Розлучення	73
Роз'їзд подружжя (без оформлення розлучення)	65
Позбавлення волі	63
Смерть близького члена сім'ї	63
Травма чи хвороба	53
Одруження, весілля	50
Звільнення з роботи	47
Примирення подружжя	45
Вихід на пенсію	45
Зміни в стані здоров'я членів сім'ї	44
Вагітність партнерки	40
Сексуальні проблеми	39
Поява нового члена сім'ї, народження дитини	39

Реорганізація на роботі	39
Зміни фінансового становища	38
Смерть близького друга	37
Зміни професійної орієнтації, зміна місця роботи	36
Посилення конфліктності взаємин із шлюбним партнером	35
Борг чи кредит на велику покупку (наприклад, будинку)	31
Закінчення строку виплати боргу чи кредиту, збільшення боргів	30
Зміна посади, збільшення службової відповідальності	29
Син чи донька залишають дім	29
Проблеми з родичами чоловіка (дружини)	29
Визначне особисте досягнення, успіх	28
Чоловік (дружина) залишає роботу (чи приступає до роботи)	26
Початок чи закінчення навчання в освітньому закладі	26
Зміна умов життя	25
Відмова від якихось індивідуальних звичок, зміна стереотипів поведінки	24
Проблеми з керівництвом, конфлікти	23
Зміна умов чи часу роботи	20
Зміна місця проживання	20
Зміна місця навчання	20
Зміна звичок, пов'язаних з проведенням дозвілля чи відпустки	19
Зміна звичок, пов'язаних з віросповіданням	19
Зміна соціальної активності	18
Борг чи кредит на купівлю порівняно дорогої речі (машини, телевізора тощо)	17
Зміна індивідуальних звичок, пов'язаних із сном, порушення сну	16
Зміна кількості членів сім'ї, які живуть разом, зміна характеру чи частоти зустрічей з іншими членами родини	15
Зміна звичок, пов'язаних із харчуванням (кількість їжі, що	15

споживається, дієта, відсутність апетиту тощо)	
Відпустка	13
Різдво, зустріч Нового року, день народження	12
Незначні порушення правопорядку (штраф за порушення правил вуличного руху)	11

Інтерпретація результатів тесту

Набрання випробуванним 150 балів означає 50% вірогідність виникнення в нього якогось захворювання, а якщо сума сягає 300 балів, така вірогідність зростає до 90%. Підрахована сума показує водночас, якою мірою особистість здатна опиратися стресові. Велика кількість балів – це сигнал тривоги, що попереджає про небезпеку.

50–199 балів – високий рівень;

200–299 балів – межовий рівень;

300 і більше балів – низький рівень (вразливість).

Якщо сума балів перевищує 300, то це означає, що респондентові загрожує реальна небезпека – синдром вигорання чи психосоматичне захворювання, оскільки переживання стресів такої інтенсивності часто призводить до нервового виснаження.

Додаток В

Дослідження врівноваженості особистості (автор О. П. Главник)

Інструкція до тесту

Дайте відповіді на питання, окресливши потрібну відповідь, та підрахуйте набрані бали.

Тестовий матеріал

Чи злитесь Ви іноді через дурість або незручність іншої людини?

- Так, досить часто – 10.
- Іноді, намагаюся бути терплячішим у ставленні до інших людей – 5.
- Майже ніколи; злість несприятливо позначається на особистості, а я ставлюся до життя майже з буддійським терпінням – 0.

Чи прокидаєтеся Ви часом серед ночі із сильним серцебиттям?

- Ні, ніколи – 0.
- Так, якщо мене турбують якісь проблеми – 3.
- Дуже часто. Я давно вже не сплю так добре, як раніше – 7.

Чи можете Ви підвищувати голос, щоб відстояти свою точку зору?

- Ні, хоча стримуватися іноді буває важко – 8.
- Можу, але роблю це дуже рідко – 5.
- Ясна річ, можу. Час від часу такий окрик допомагає людині скинути всю злість, що накопичилася в неї – 0.

Чи задоволені Ви своєю фігурою?

- Ні, раніше вона мені подобалася більше – 5.
- Загалом так, за винятком деяких деталей – 2.
- Так, мені не хотілося б нічого змінювати – 0.

Якби раптом Ваші відносини з партнером зазнали краху, то чи був би у Вас вільний вибір серед декількох нових кандидатів? (Якби Ви були самотні в цей момент і прагнули до нового партнерства, то чи був би у Вас вибір серед наявних кандидатур?)

- Ні, мені потрібен досить тривалий час, щоб познайомитися з підходящою людиною – 5.
- Є деякі знайомства, але вони мене не влаштовують – 3.
- Величезний вибір – 0.

Як часто Вам сняться страшні сни?

- Майже ніколи – 0.
- Іноді – 5.
- Не менше одного разу на місяць – 10.

Чи є у Вас надійне коло гарних друзів?

- Так, безумовно – 0.
- В основному приятелі – 3.
- Ні, я прагну покладатися тільки на себе – 5.

Інтерпретація результатів тесту

Від 0 до 17 балів – Ви дуже спокійна, урівноважена людина і перебуваєте в стані внутрішньої гармонії, до якої інші люди прагнуть усе своє свідоме життя. Підтримуйте й надалі свій гарний психічний і фізичний стан, приділяючи належну увагу своєму організмові.

Від 18 до 35 балів – щось непомітно підточує Ваше психічне благополуччя. Хоч Ви ще зберігаєте психічний баланс, але час усе ж таки з'ясувати, що гнітить Вашу душу. Тільки тоді Ви досягнете внутрішньої гармонії.

Від 36 до 50 балів – Ви схожі на вогняний вулкан, який отот готовий вибухнути. Вам потрібна продумана програма оздоровлення організму, поліпшення його фізичного і психічного стану. Вам не завадило б упорядкувати, нарешті, нервову систему, інакше може бути запізно.

Додаток Г

Методика 20-ти відповідей («Хто я?») (автори М. Кун, Т. Макпартленд)

Інструкція до опитування

Напишіть 20 різних відповідей на просте запитання “Хто я?”. Відповідайте так, ніби собі особисто, не комусь іншому. Пишіть відповіді в тій послідовності, у якій вони спадають тобі на думку не зважаючи на логіку і важливість відповідей.

Матеріал опитування

1. _____.
2. _____.
3. _____.
4. _____.
5. _____.
6. _____.
7. _____.
8. _____.
9. _____.
10. _____.
11. _____.
12. _____.
13. _____.
14. _____.
15. _____.
16. _____.
17. _____.
18. _____.
19. _____.
20. _____.

Інтерпретація результатів опитування

Відтак відповіді слід поділити на 4 групи:

- A. **Фізичне Я**: як об'єкт у часі та просторі (“Я – жінка”, “Я живу в місті”...);
- B. **Соціальне Я**: місце у групі, соціальна роль (“Я – учень”, “Я – старший син”...);
- C. **Рефлексивне Я**: індивідуальний стиль поведінки, особливості характеру (“Я – оптиміст”, “Я люблю співати”...);
- D. **Трансцендентальне Я**: абстрактна рефлексія незалежно від соціальної ситуації (“Я – суб'єкт історичного процесу”, “Я – носій свідомості”...).

Додаток Г

Методика дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях (автори С. Норман, Д. Ф. Ендлер, Д. А. Джеймс, М. І. Паркер)

Інструкція до тесту

Нижче наведено можливі реакції людини на різні складні чи стресові ситуації. Вкажіть, як часто Ви поводитися таким чином у важкій стресовій ситуації, і поставте відповідну цифру у бланк для відповідей.

Тестовий матеріал

	Типи поведінки і реакцій у стресових ситуаціях:	Ніколи	Рідко	Іноді	Часто	Постійно
1.	Намагаюся ретельно розподілити свій час.	1	2	3	4	5
2.	Концентрую увагу на проблемі і думаю, як її можна вирішити.	1	2	3	4	5
3.	Думаю про щось гарне, приємне, що було в моєму житті.	1	2	3	4	5
4.	Намагаюся бути на людях.	1	2	3	4	5
5.	Звинувачую себе в нерішучості.	1	2	3	4	5
6.	Роблю те, що вважаю найбільш підходящим у даній ситуації.	1	2	3	4	5
7.	Заглиблююся у свій біль та страждання.	1	2	3	4	5
8.	Звинувачую себе в тому, що опинився в такій ситуації.	1	2	3	4	5
9.	Ходжу по магазинах, нічого не купуючи.	1	2	3	4	5
10.	Думаю про те, що для мене головне.	1	2	3	4	5
11.	Намагаюся більше спати.	1	2	3	4	5
12.	Дозволяю собі покуштувати улюблену їжу.	1	2	3	4	5
13.	Переживаю, що не можу справитися із ситуацією.	1	2	3	4	5
14.	Відчуваю нервові напруження.	1	2	3	4	5

15.	Згадую, як я вирішував аналогічні проблеми раніше.	1	2	3	4	5
16.	Говорю собі, що це відбувається не зі мною.	1	2	3	4	5
17.	Звинувачую себе в занадто емоційному ставленні до ситуації.	1	2	3	4	5
18.	Іду куди-небудь перекусити чи пообідати.	1	2	3	4	5
19.	Відчуваю емоційний шок.	1	2	3	4	5
20.	Купую собі якусь річ.	1	2	3	4	5
21.	Визначаю план дій і дотримуюся його.	1	2	3	4	5
22.	Звинувачую себе в тому, що не знаю що робити.	1	2	3	4	5
23.	Іду на вечірку.	1	2	3	4	5
24.	Намагаюся осмислити ситуацію.	1	2	3	4	5
25.	Застигаю, «заморожуюсь» і не знаю що робити.	1	2	3	4	5
26.	Терміново вживаю заходів, щоб виправити ситуацію.	1	2	3	4	5
27.	Аналізую те, що сталося, чи своє ставлення до нього.	1	2	3	4	5
28.	Шкодную, що не можу змінити того, що сталося, чи свого ставлення до нього.	1	2	3	4	5
29.	Іду в гості до друга.	1	2	3	4	5
30.	Непокоюся, що я тепер робитиму.	1	2	3	4	5
31.	Проводжу час із дорогою, приємною для мене людиною.	1	2	3	4	5
32.	Іду на прогулянку.	1	2	3	4	5
33.	Непокоюся, що я тепер робитиму.	1	2	3	4	5
34.	Говорю собі, що цього ніколи не станеться знову.	1	2	3	4	5
35.	Розмовляю з людиною, чію пораду я особливо ціную.	1	2	3	4	5
36.	Аналізую проблему, перш ніж реагувати на неї.	1	2	3	4	5
37.	Телефоную друзі.	1	2	3	4	5
38.	Відчуваю роздратування.	1	2	3	4	5
39.	Вирішую, що тепер слід	1	2	3	4	5

	насамперед робити.					
40.	Дивлюся кінофільм.	1	2	3	4	5
41.	Контролюю ситуацію.	1	2	3	4	5
42.	Докладаю додаткових зусиль, щоб усе вирішити.	1	2	3	4	5
43.	Розробляю декілька різних варіантів вирішення проблеми.	1	2	3	4	5
44.	Беру відпустку чи вихідні, віддаляюся від ситуації.	1	2	3	4	5
45.	Виплескую переживання на інших.	1	2	3	4	5
46.	Використовую ситуацію, аби довести, що я все ж таки можу вирішити цю проблему.	1	2	3	4	5
47.	Намагаюся зібратися, щоб вийти переможцем із ситуації.	1	2	3	4	5
48.	Дивлюся телевізор.	1	2	3	4	5

Інтерпретація результатів тесту

При обробці результатів сумуються бали, зазначені респондентами з урахуванням наведеного нижче ключа.

Для копінгу, зорієнтованого на вирішення завдання, сумуються такі 16 пунктів: 1, 2, 6, 10, 15, 24, 26, 27, 36, 39, 41, 42, 43, 46, 47.

Для копінгу, спрямованого на емоції, сумуються інші 16 пунктів: 5, 7, 8, 13, 14, 16, 17, 19, 22, 25, 28, 30, 33, 34, 38, 45.

Для копінгу, що має за мету уникнення, сумуються такі 16 пунктів: 3, 6, 9, 11, 12, 18, 20, 23, 29, 31, 32, 35, 37, 40, 44, 48.

Можна підрахувати субшкалу відволікання з 8 пунктів, що належать до уникнення: 9, 11, 12, 18, 20, 40, 44, 48.

Субшкала соціального відволікання може бути підрахована з таких 5 пунктів, що стосуються уникнення: 4, 29, 31, 35, 37.